

"Vill du ha lite kakao?"

En studie om unga omsorgsgivares skolvardag

Helsingfors universitet
Magisterprogrammet i pedagogik
Allmän- och vuxenpedagogik
Pro gradu-avhandling 30 sp
Pedagogik
Maj 2021
Eva Granholm

Handledare: Gunilla Holm
Harriet Zilliacus

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Pedagogiska fakulteten, Magisterprogrammet i pedagogik		
Tekijä - Författare - Author Eva Granholm		
Työn nimi - Arbetets titel " Vill du ha lite kakao?" En studie om unga omsorgsgivares skolvardag		
Title " Do you want some hot chocolate?" A study about young carers everyday school life		
Oppiaine - Ämne - Subject Allmän- och vuxenpedagogik		
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Pro gradu-avhandling/ Gunilla Holm & Harriet Zilliacus	Aika - Datum - Month and year Maj 2021	Sivumäärä - Sidantal - Number of pages 57 s. + 2 s. bilagor
Tiivistelmä - Referat – Abstract <p>Unga omsorgsgivare har ett ansvar för en närstående som på grund av fysiska eller psykiska orsaker har en nedsatt funktionsförmåga. Ansvaret hålls ofta inom familjen och påverkar de ungas välmående i både negativ och positiv bemärkelse. Utmaningar i vänskapsrelationer, brist på möjlighet att delta i fritidsintressen och ett minskat socialt kapital har visat sig vara några av de utmaningar dessa unga möter. Ett ökat ansvar kan också utveckla resiliens samt en tro på sina egna förmågor. Finland har läroplikt och majoriteten av barn och ungdomar förväntas befinna sig i skolan på vardagarna. Det gör skolan till en central aktör i arbetet med att identifiera unga omsorgsgivare och stöda dem i deras skolvardag, eftersom de har en förhöjd risk att marginaliseras. Syftet med denna studie är att lyfta fram dessa ungdomar och göra deras röster hörda. Vidare är syftet att ta reda på hur omsorgsansvaret påverkar unga omsorgsgivares och före detta unga omsorgsgivares skolvardag och hurudant stöd de skulle behöva från skolans sida.</p> <p>För avhandlingen användes en kvalitativ, fenomenografisk metod som genomfördes med semistrukturerade intervjuer. Informanterna var sju unga omsorgsgivare och före detta unga omsorgsgivare. Intervjuerna analyserades genom en tematisk analys.</p> <p>Resultaten visar att de unga omsorgsgivarna upplevde utmaningar med att balansera omsorgsansvaret och sitt eget liv. Vänner ansågs viktiga men för majoriteten var sociala relationer stundvis utmanande. De unga uppskattade den trygghet och rutin skolan gav i vardagen. De önskar mer regelbundna möjligheter att få diskutera sina belastningar med elevhälsan och bli sedda av personalen, framförallt av den egna läraren. För det krävs verktyg för lärare att bemöta denna grupp på ett respektfullt sätt. För att unga omsorgsgivare skall känna sig trygga i att dela sina berättelser för skolpersonalen, krävs ett arbete för att minska på stigmatiseringen framförallt kring psykisk ohälsa. Ungdomarnas fortsatta studieambitioner begränsades av omsorgsansvaret, vilket tyder på att dessa unga behöver uppmärksammas även i andra stadiets utbildning.</p>		
Avainsanat - Nyckelord Unga omsorgsgivare, parentifiering, maskrosbarn, resiliens, grundskola, andra stadiets utbildning		
Keywords Young carers, parental child, dandelion child, resilience, elementary school, secondary school		
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsingfors universitets bibliotek – Helda/E-thesis (examensarbeten)		
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information		

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Educational Sciences		
Tekijä - Författare - Author Eva Granholm		
Työn nimi - Arbetets titel "Vill du ha lite kakao?" En studie om unga omsorgsgivares skolvardag		
Title "Do you want some hot chocolate?" A study about young carers everyday school life		
Oppiaine - Ämne - Subject General and adult education		
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Master's Thesis / Gunilla Holm & Harriet Ziliacus	Aika - Datum - Month and year May 2021	Sivumäärä - Sidantal - Number of pages 57 pp. + 2 appendices
<p>Tiivistelmä - Referat - Abstract</p> <p>Young carers have a responsibility to a close relative who, due to physical or mental reasons, has a reduced functional capacity. The responsibility is often kept within the family and affects the well-being of the young people in both a negative and positive sense. Difficulties with building friendships, lack of opportunity to participate in hobbies and reduced social capital are some of the challenges young carers face. Increased responsibility can also develop resilience and self efficacy. Young people spend a significant share of their time in schools. This makes schools a key player in the work of identifying young carers and supporting them in their everyday school life, as they have an increased risk of becoming marginalized. The objective of this study is to highlight these young people and make their voices heard. Furthermore, the aim is to find out how the care responsibility affects young carers' and former young carers' everyday school life and what kind of support they would need from the school.</p> <p>A qualitative, phenomenographic method was used for the study, which was conducted with semi-structured interviews. The informants were seven young carers and former young carers. The interviews were analyzed through a thematic analysis. The results show that the young carers experienced challenges in balancing the care responsibility and their own lives. Friends were considered important, but for the majority, social relationships were at times challenging. The young people appreciated the security and routine that school provided in their everyday life. They wanted more regular opportunities to discuss their burdens with student care and to be noticed by the school staff, especially by their own teacher. Tools for teachers are required to help them better engage with this group in a respectful way. Young carers must feel secure in sharing their stories with school staff. This requires the stigma, especially around mental health problems to be reduced. The young carers' future study ambitions were limited by the care responsibility, which indicates that these young people also need attention in secondary education.</p>		
Avainsanat - Nyckelord Unga omsorgsgivare, parentifiering, maskrosbarn, resiliens, grundskola, andra stadiets utbildning		
Keywords Young carers, parental child, dandelion child, resilience, elementary school, secondary school		
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsinki University Library – Helda/E-thesis (theses)		
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information		

1. INLEDNING	1
2. BEGREPPSDEFINITIONER	3
2.1 Unga omsorgsgivare	3
2.2 Föräldrabarn - Parentifiering	5
2.3 Maskrosbarn	5
3. TIDIGARE STUDIER	7
3.1. Forskning i Finland	7
3.2. Forskning i Sverige	13
3.3. Den osynliga gruppen.....	14
3.4. Unga omsorgsgivare och identitet.....	15
3.5. Vänskapsrelationer	17
3.6. Socialt kapital.....	19
3.7. Unga omsorgsgivares psykiska hälsa och resiliens	21
3.7.1. Covid-19-pandemins påverkan på unga omsorgsgivare	24
3.8. Utbildning och framtidsplaner	25
4. PROBLEMFORMULERING, SYFTE OCH FORSKNINGSFRÅGOR	28
5. STUDIENS GENOMFÖRANDE	29
5.1. En kvalitativ studie med fenomenografisk ansats	29
5.2. Intervju som metod för insamling av data	29
5.3. Urval och etiska överväganden	30
5.4. God vetenskaplig praxis	32
5.5. Tematisk analys.....	33
5.5.1. Analysprocessen.....	34
6. FORSKNINGRESULTAT OCH TOLKNING AV RESULTATEN	35
6.1. Vänskapsrelationer och fritidsintressen	36
6.2. Skolans betydelse och skolframgångar	38
6.3. Ansvarets påverkan på hälsa och välmående	40
6.3.1. Val av fortsatta studier	40
6.3.2. Omsorgsrollens positiva och negativa följder av för välmåendet	41
6.4. Informanternas stödbehov av skolan som institution.....	43
6.4.1. Kontinuerlig kontroll av elevers psykiska hälsa.....	43
6.4.2. Human atmosfär - också i gymnasiet	44
6.4.3. Psykisk ohälsa och mångprofessionellt arbete	45
6.5. Informanternas stödbehov av skolpersonalen	47

7.	SAMMANFATTNING OCH TOLKNING AV RESULTATEN	51
7.1.	Forskningsfråga 1	51
7.2.	Forskningsfråga 2	52
8.	TILLFÖRLITLIGHET OCH TROVÄRDIGHET	53
9.	DISKUSSION OCH FÖRSLAG PÅ VIDARE FORSKNING	54
	LITTERATURFÖRTECKNING	57
	BILAGOR	62
	Bilaga 1. Intervjuguide	62
	Bilaga 2. Följebrev	63

1. Inledning

En ung omsorgsgivare är en ung människa som regelbundet sätter någon annans behov före sina egna och känner ett omsorgsansvar för en annan människa. Oftast är det frågan om en familjemedlem som på grund av fysisk eller psykisk sjukdom är i behov av olika former av stöd. Ansvaret kan vara konkret, men en stor del av unga omsorgsgivare bär på ett känslomässigt ansvar som ofta hålls osynligt och bidrar till att de är svåra att identifiera. Dels för andra, men framförallt för dem själva (Becker, 2007; Smyth et al., 2009).

Unga omsorgsgivare är ett begrepp som ännu är obekant för många. Ändå visar Institutet för hälsa och välfärds (THL) undersökning Hälsa i skolan 2019, att 15 % av unga mellan 12 och 21 år bär på ett ansvar som är stort för deras ålder. En viss grad av ansvar och omsorg har visat sig ha en positiv inverkan på utvecklingen och välmåendet, medan ett omfattande ansvar kan leda till begränsningar i bland annat vänskapsrelationer, delaktighet och framtida studiemöjligheter för den unga omsorgsgivaren (Dearden & Becker, 2002; Cass et al., 2009; Earley & Cushway, 2002; Moore et al., 2009).

För att kunna identifiera denna osynliga grupp ungdomar i vårt samhälle, behöver det sättas fokus på de ställen var barn och unga rör sig. Eftersom vi i Finland har läroplikt och de flesta barn och unga borde infinna sig i skolan på dagarna, är skolan en central aktör i arbetet att identifiera och stöda dessa elever. Distansstudier och social isolering under covid-19-pandemin har varit en utmaning för oss alla. För många unga har det lett till svårigheter att förverkliga de grundbehov som hör ungdomen till. Unga behöver sociala relationer för att känna samhörighet, bli självständiga och växa och utvecklas som människor (Laine, 2005). Dessa utmaningar har många unga omsorgsgivare haft redan före pandemin, och skolan har för många varit den plats där de fått en paus i vardagen och en möjlighet till återhämtning (Moore et al., 2009). Detta gör dem till en ännu mer utsatt grupp som behöver uppmärksammas. Därför är det viktigt att skolan blir medveten om denna grupp unga och de utmaningar de står inför, eftersom de har en förhöjd risk att till exempel marginaliseras (Dearden & Becker, 2004).

Finland är ännu i startgroparna gällande både forskning och synliggörande av dessa ungdomar. Att Institutet för hälsa och välfärd (härefter THL) uppmärksammade denna grupp genom att inkludera ämnet i Hälsa i skolan undersökningen 2019, tyder på att detta är ett ämne som även borde få en plats inom forskningen i Finland. Med denna studie hoppas jag bidra till ett ökat intresse och förståelse för unga omsorgsgivare, både

i vårt samhälle och vår skola. För att kunna ge dessa unga det stöd de behöver måste de ges möjligheten att komma till tals och deras berättelser måste tas på allvar. Syftet med denna studie är att lyfta fram dessa ungdomar och göra deras röster hörda. Vidare är syftet att ta reda på hur omsorgsansvaret har påverkat unga omsorgsgivares och före detta unga omsorgsgivares skolvardag och hurudant stöd de skulle behöva från skolans sida.

2. Begreppsdefinitioner

Till följande definieras unga omsorgsgivare så som de beskrivs i tidigare studier. Här förklaras också begrepp som relaterar till unga omsorgsgivare för att förtydliga hur de skiljer sig från varandra men också vad som för dem samman. Att reflektera över dessa olika begrepp ger en inblick i hur omfattande detta fenomen är.

2.1 Unga omsorgsgivare

Unga omsorgsgivare definieras av Saul Becker (2007) som barn och ungdomar under 18 år som hjälper, ger stöd och vårdar en närstående person. Unga omsorgsgivare är en översättning av engelskans *young carers* och omfattar barn under 18 år. Eftersom omsorgsansvaret sällan upphör vid 18 års ålder, har även begreppet *young adult carers* uppstått och omfattar unga upp till 25 år. Oftast är det en nära släkting eller för den unga en annan viktig person som på grund av en långvarig psykisk eller fysisk sjukdom, missbruk eller annan anledning har ett ökat behov av olika former av hjälp och stöd. Uppgifterna kan variera från praktiska hushållssysslor, hjälp med påklädning och hygien till att se efter yngre syskon eller hjälpa till ekonomiskt. Omsorgen kan vara direkt i de fall hjälpen riktas mot den som behöver den, eller indirekt då omsorgsgivaren tar över omsorgsmottagarens ansvarsområden. Det här ansvaret börjar ofta som ett hjälpande nu som då som sakta byggs upp till en omsorgsroll (Becker, 2007).

Vad som menas med adekvat omsorg är kulturellt bundet och kan tolkas på olika sätt utgående från bakgrundsfaktorer som exempelvis social klass och kön. Familjeforskaren Kagitcibasi (2002) har genom sina studier identifierat tre former av familjemodeller. På landsbygden och i mindre bemedlade samhällen, är generationerna mer beroende av varandra och barnen ses som en resurs. Den första familjemodellen är därmed mer kollektivistisk och baserar sig på att barn skall bidra till familjens välfärd både som barn och vuxna. Den andra modellen beskriver en västerländsk, industrialistisk familjemodell som kännetecknas av att föräldrarna tar hand om sina barn och hjälper dem att utvecklas till oberoende, självständiga individer. I länder vars ekonomiska situation förbättras har Kagitcibasi (2002) identifierat en tredje familjemodell. Den präglas av att barn och vuxna förväntas bli oberoende av varandra ekonomiskt men inte känslomässigt.

Ett ökat ansvar kopplas ofta ihop med ett konkret ansvar, men unga som lever i en familj med psykisk ohälsa eller missbruk kan ansvaret vara på en emotionell nivå och därmed svår att identifiera, också för individen själv. De svenska forskarna Nordenfors, Melander

och Daneback (2014) har i sin studie insett att det är det emotionella ansvaret som är den vanligaste formen av ansvar. Ansvaret kan ta sig uttryck i att alltid vara tillgänglig och ha en konstant oro över exempelvis sin förälder. Att avlasta en annan genom att dra sig tillbaka, inte be om hjälp och sköta sig själv, är också en form av ansvar (Nordenfors, Melander & Daneback, 2014). Ett emotionellt ansvar är både tids- och energikrävande, och kan vara ogynnsam för en normal utveckling (Yahav, Vosburgh & Miller, 2005).

Varför blir då barn och ungdomar omsorgsgivare? Den brittiska forskaren Saul Becker (2007) har undersökt detta och försökt hitta ett mönster, men menar att det är mångfacetterat och komplext. Den största orsaken är att det inte finns andra alternativ. Att barn och ungdomar tar på sig ett omsorgsansvar är beroende av ett samspel mellan kravet på hurudan form av vård den närstående behöver, möjligheter till formell vård speciellt i hemmet, familjestruktur och ekonomisk situation. Det gemensamma motivet till att ta på sig en omsorgsroll är att man bryr sig om, oroar sig för och älskar sina syskon och föräldrar. Det ses som en naturlig del av att vara en familj. Skillnaden från ett naturligt ansvar inom en familj är enligt Becker (2007), att barnet tar på sig en roll som egentligen borde bäras av en vuxen.

Att axla ett omsorgsansvar kan ha både positiva och negativa följder. Det kan exempelvis utveckla ett barns empatiska förmåga, ge en positiv känsla av delaktighet samt stärka relationen till den person den unga känner ett ansvar över. Negativa följder ett omsorgsansvar kan ha är bland annat en förhöjd risk att utveckla olika former av psykisk ohälsa och risk för marginalisering (Cass et al., 2009; Dearden & Becker, 2002; Earley & Cushway, 2002; Moore et al., 2009).

Enligt Alan Cooklin (2010) finns det också risker med att kategorisera och placera unga med en ansvarsroll i en grupp med benämningen "unga omsorgsgivare", eftersom det kan bildas en acceptans för att låta oacceptabla krav ställas på dem. Att unga omsorgsgivare inom forskning och samhälle har identifierats som en grupp i riskzonen för exempelvis psykisk ohälsa och marginalisering har lett till att det för dem, speciellt i Storbritannien, Schweiz och Australien, har utvecklats olika stödformer och kamratstödsgrupper (Cooklin, 2010).

2.2 Föräldrabarn – Parentifiering

Ett begrepp som ligger väldigt nära begreppet unga omsorgsgivare är *föräldrabarn*. Ordet föräldrabarn (parental child) användes redan 1967 av Minuchin, Montalvo, Guerney, Rosman och Schumer (1967) och beskrevs som ett barn som bär ett föräldraansvar i hemmet på grund av ekonomiska och sociala orsaker (Minuchin et al., 1967). Senare har begreppet parentifieringsprocess utvecklats till att innefatta också de förväntningar som ställs på den föräldraroll ett barn uppfyller inom familjen (Earley & Cushway, 2002). John Byng-Hall (2008) menar att begreppet parentifiering och unga omsorgsgivare ofta används som synonymer, men skillnaden är att parentifiering kan ske även i andra sammanhang. Parentifiering kan ha att göra med barnets rädsla att bli övergivet och barnet tar på sig olika uppgifter för att "kontrollera" föräldrarna och försäkra sig om att familjen hålls samman. Ett annat exempel är de fall där relationen mellan förälder och barn förvandlas till en kompisrelation. I sådana fall kan barn behöva ge exempelvis emotionellt stöd till den vuxna och lyssna på vuxnas problem som kan vara opassande och svåra för barn att behandla, speciellt om det berör ämnen som barnet inte är moget för (Byng-Hall, 2008).

2.3 Maskrosbarn

Det svenska ordet maskrosbarn, eller asfaltsblomma, infördes av författaren Ami Lönnroth i slutet på 1980-talet och härör från det norska ordet "lövetannbarn". Liksom maskrosorna växer och utvecklas dessa barn i en positiv riktning trots utmanande jordmån. Ett maskrosbarn är inte automatiskt en ung omsorgsgivare lika som en ung omsorgsgivare är inte alltid ett maskrosbarn, men många maskrosbarn har ett ökat ansvar i hemmet och kan på så sätt vara både maskrosbarn och unga omsorgsgivare. Oftast hänvisar begreppet maskrosbarn till barn med föräldrar med alkohol- och narkotikamissbruk samt psykisk ohälsa (Cronström, 2003).

På senare tid har begreppet maskrosbarn börjat användas i samband med beskrivningar av barns egenskaper. Maskrosbarn anses besitta egenskaper som gör att de trots en utmanande början på livet utvecklas och får ett lyckligt och framgångsrikt liv. Läkaren och psykologen Tom Boyce (2019) har undersökt varför barn är så olika och vilka faktorer som är viktiga då en del barn växer upp till psykiskt stabila, lyckliga individer trots en utmanande start. De jämförs med så kallade orkidébarn som växer och utvecklas ifall underlaget är optimalt men har svårt att klara sig ifall de inte får den näring och omvårdnad de behöver. Orkidébarnen beskriver Boyce (2019) som sensitiva och de

reagerar snabbare på det som sker i omgivningen. Han menar att om ett orkidébarn behandlas på rätt sätt kan hen blomma och till och med klara sig bättre i livet än maskrosbarnen. Boyce (2019) menar att det har skett en förändring gällande hur forskare ser på hur individens hälsa och välmående uppstår, men att varken gener eller omgivningen kan enskilt förklara människans mentala och fysiska komplexa natur. Boyce (2019) påstår att utvecklingen av så kallad resiliens antagligen är ett resultat av genernas och omgivningens samspel. Ingen klarar sig utan den andra, utan det är ett resultat av genernas och omgivningens samarbete. Den stora frågan är på vilket sätt dessa faktorer samspelar för att bibehålla en både psykisk och fysisk hälsa. Mer om resiliens, välmående och psykisk hälsa tas upp i kapitel 3.5.

3. Tidigare studier

Studier om unga omsorgsgivare kom igång i början på 1990-talet och bestod främst av pilotprojekt i norra England. Saul Becker och Joe Aldridge, som fortfarande idag är två av de ledande forskarna inom området, kunde i ett ganska tidigt skede konstatera att ungdomar som hade ett omsorgsansvar hemma också upplevde utmaningar i sin skolgång. Då projekten och forskningen om unga omsorgsgivare ökade, insåg man att detta var ett världsomfattande fenomen (Aldridge & Becker, 1993).

I de första enskilda studierna som gjordes av Dearden och Becker (2002) gällande unga omsorgsgivares skolgång, identifierades 38 unga omsorgsgivare av skolpersonal. Av dem ansågs endast tre inte ha några utmaningar i skolgången på grund av omsorgsrollen enligt pedagogerna. De största utmaningarna var punktlighet, närvaro och utmaningar med hemuppgifter. De hade även svårigheter att delta i aktiviteter utöver det som hörde till läroplanen samt var trötta och led av ångest (Dearden & Becker, 2002).

Att identifiera dessa ungdomar och få ett större sampel för forskning verkar vara många forskares utmaning. Eftersom en omsorgsroll inte nödvändigtvis är något som föds över en natt utan sakta växer fram, kan det vara svårt för en individ att själv identifiera sig som någon som har ett ökat ansvar. I fall där exempelvis förseningar är en direkt följd av orsak och verkan (till exempel då en elev väntar på att hemhjälp ska komma innan hen far iväg till skolan) är lättare att upptäcka. I andra fall är det svårare att urskilja huruvida det är omsorgsrollen i sig som är orsaken, eller om det är något annat som kan tänkas påverka exempelvis skolframgången (Dearden & Becker, 2002).

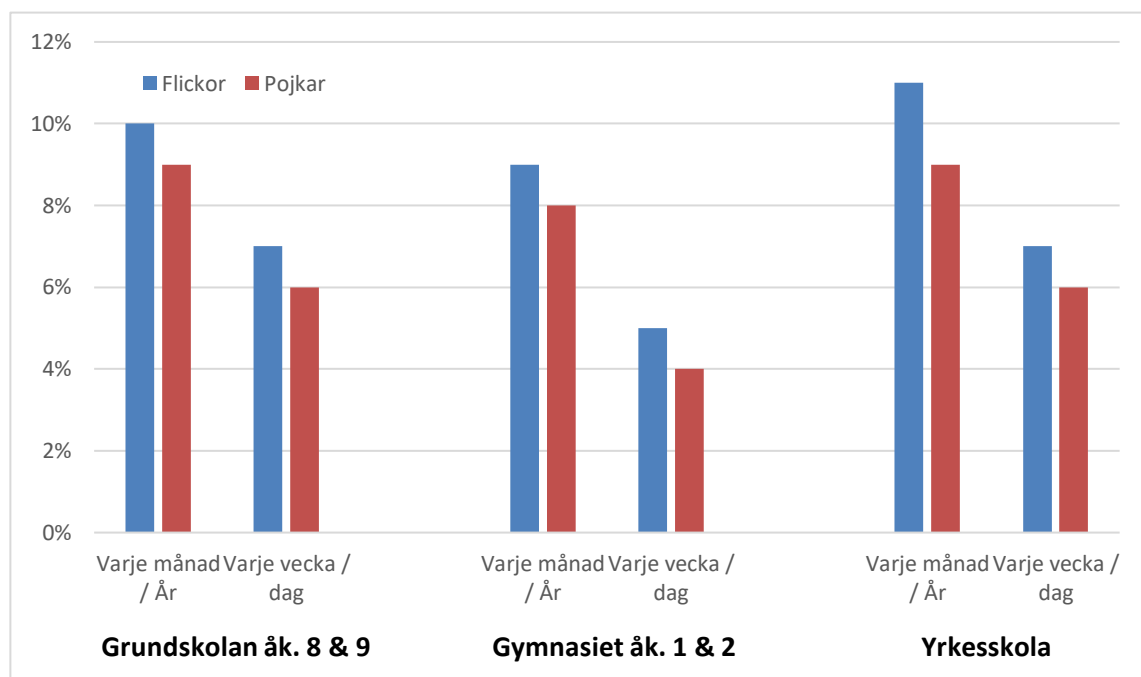
3.1. Forskning i Finland

Det första försöket att kartlägga unga omsorgsgivare i Finland gjordes av Petri Paju, projektledare för Centralförbundet för barnskydd år 2018. Information från Finlands folkpensionsanstalt samlades in angående hur många som på samma gång lyfte sjukpension, handikappbidrag och barnbidrag. Det visade sig att i sådana familjer fanns 14 600 minderåriga barn (Paju, 2018). Vad som måste tas i beaktande är att alla som behöver vård inte är konstant hemma. Det finns de som fortfarande är i arbetslivet och inte lyfter sjukpension, men är längre perioder hemma på grund av sjukfrånvaro. Detsamma gäller familjer med missbrukarproblem och psykisk ohälsa. I Finland arbetar exempelvis organisationer som Omaishoitajaliitto och Folkhälsan med frågor som berör unga omsorgsgivare, men de bedriver hittills ingen egen forskning i ämnet.

Det första stora försöket att identifiera unga omsorgsgivare i Finland gjordes av THL i undersökningen Hälsa i skola 2019. I THL:s skolhälsoundersökning år 2017, svarade var femte deltagare att en nära anhörig drabbats av en svår sjukdom eller avlidit under skolåret. I följande kartläggning 2019, ställdes för första gången en fråga gällande ett ökat ansvar kopplat till en anhörigs hälsa. Frågan: "Hjälper eller vårdar du en familjemedlem eller annan närstående som har till exempel en allvarlig sjukdom eller skada eller som är mycket gammal?" riktade sig till elever i årskurs 8 och 9 samt gymnasiet och yrkesskolans första och andra årets studerande. Detta var det första stora försöket att kartlägga unga omsorgsgivare i Finland. Tillsammans deltog 148 472 ungdomar mellan 12–21 år i undersökningen och rapporten framställdes av Nenonen, Heino, Hedman och Klemetti (2020). Svartalternativen var: 1. Denna situation eller detta behov av hjälp finns inte i min familj, 2. Några gånger per år, 3. Varje månad, 4. Varje vecka, 5. Varje eller nästan varje dag. Svaren delades in i tre kategorier där fråga 1 bildade en kategori, fråga 2 och 3 en andra och fråga 4 och 5 en tredje kategori. Svartsprocenten för eleverna i årskurs 8 - 9 var 73% och gymnasiet 70 %. Yrkesskolans svartsprocent är okänt då statistik för hur många under 21 år som studerar i yrkesskola inte finns. Svaren delades in enligt figur 1, och tyder på att ca 22 000 ungdomar, det vill säga ca. 15 % av respondenterna upplevde ett ökat ansvar hemma, varav 5,5 % (8173st.) varje dag eller vecka (Nenonen, Heino, Hedman & Klemetti, 2020).

Figur 1

*Andelen unga omsorgsgivare enligt kön, studerandetyp och omsorgsansvar %
(Nenonen et al., 2020)*

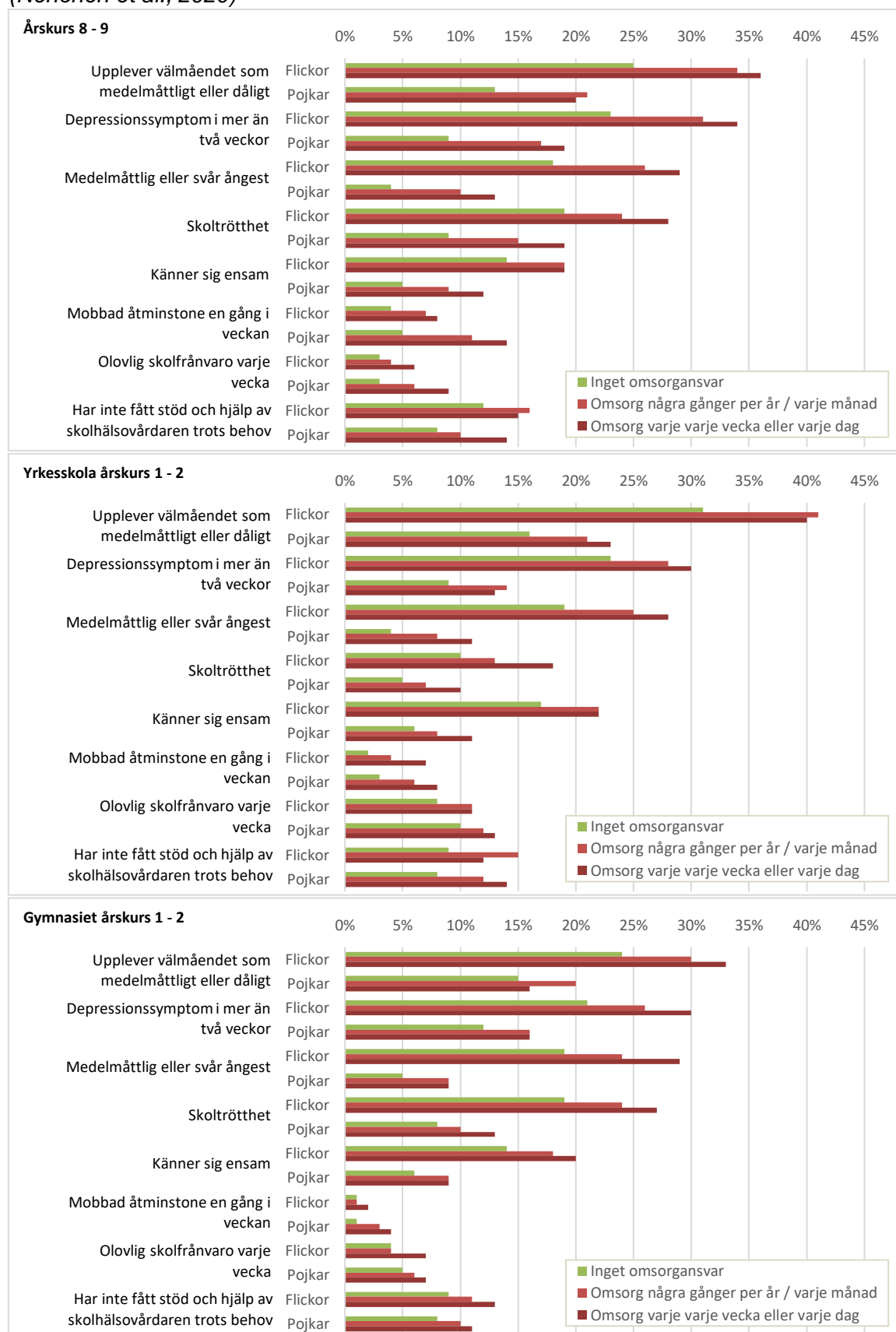

Figur 2 visar de faktorer som kan tänkas påverka en ung människas välbefinnande direkt eller kopplas ihop med familjens omsorgssituation. Resultaten jämfördes med dem som inte hade ett ökat ansvar hemma. Till skillnad från dem som inte hade ett ökat ansvar hemma, syntes den största skillnaden i de unga omsorgsgivarnas välmående. En tredjedel av de flickor i högstadiet som hade ett ökat omsorgsansvar hade känt sig deprimerade i perioder som pågått längre än två veckor medan en femtedel av flickorna utan ökat ansvar hade känt motsvarande. Av pojkarna som inte uppgett ett ökat ansvar hade 9 % känt sig deprimerade i över en två veckors period medan de pojkar som hade ett ökat ansvar varje dag eller varje vecka kände sig 19 % deprimerade. 35 % med ökat ansvar upplevde sitt välmående som dåligt eller medelmåttligt. Av de gymnasieflickor som hade ett ökat ansvar varje dag eller varje vecka, rapporterade 30 % att de led av depressionssymptom. Motsvarande siffra för dem utan ökat ansvar var 21 %. (Nenonen et al., 2020).

Skoltrötthet och ångest uppkom på alla skolnivåer både hos pojkar och flickor. Ett större ansvar betydde ett sämre välmående. Unga omsorgsgivare kände sig oftare ensamma och blev mobbade. Mobbning förekom mer frekvent i grundskolan och yrkesskolan än i gymnasiet. Skolfrånvaro åtminstone en gång i veckan var vanligare bland unga omsorgsgivare. Flickorna i alla skolgrupper upplevde att de inte fått den hjälp de behövde från skolhälsovården trots att de velat och där fanns ingen signifikant skillnad mellan de som identifierade sig som unga omsorgsgivare och de som inte hade ett ökat ansvar.

Figur 2

*Utmaningar med välmåendet enligt kön, studerandetyp och omsorgsansvar %
(Nenonen et al., 2020)*

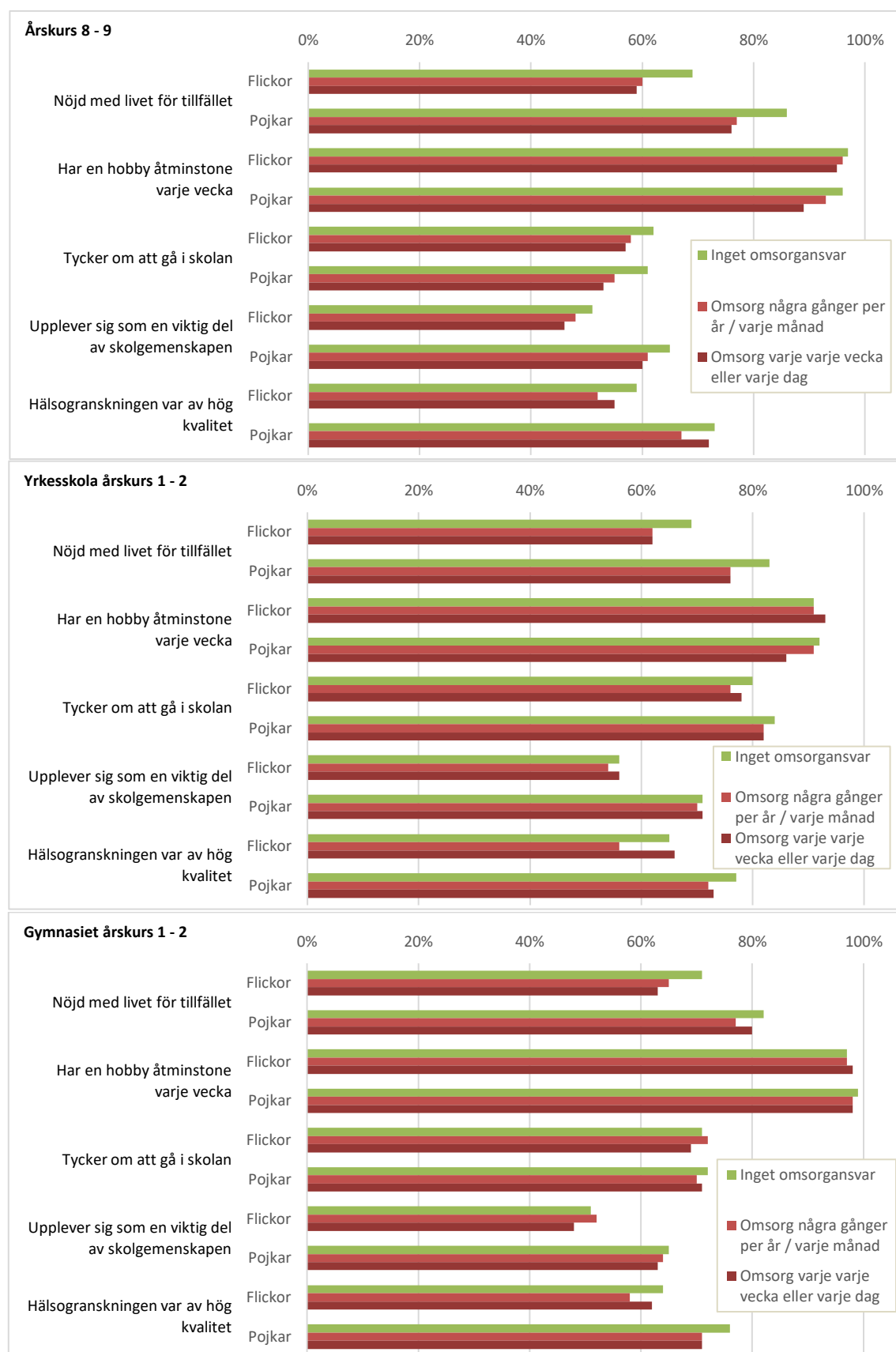

Hälsogranskningens resultat visar ett samband mellan ett ökat ansvar och hur tillfreds man är med livet, trivs i skolan samt upplevelsen av att vara en del av klassgemenskapen vilket presenteras i figur 3. I grundskolan upplevde 59 % av flickorna att de var nöjda med livet medan motsvarande procent för flickor utan ökat ansvar var 69. Skillnaden var lika stor på alla skolnivåer också mellan pojkarna. På frågan om man tycker om att gå i skolan fanns ett samband mellan de som inte upplevde ansvar och unga omsorgsgivare i årskurs 8–9. Både pojkar och flickor upplevde att de tyckte mer om skolan ju mindre ansvar de hade hemma. Här är det viktigt att observera att i den här åldersgruppen tyckte de mindre om skolan överlag än i de äldre åldersgrupperna. På samma sätt syntes skillnader i huruvida de unga upplevde sig höra till klassgemenskapen i högstadiet, mer ansvar betydde mindre gemenskap. I gymnasiet och yrkesskolan fanns det inga signifikanta skillnader mellan grupperna gällande att höra till klassgemenskapen. En intressant iakttagelse är att ett ökat omsorgsansvar inte påverkade flickornas möjligheter att utöva en hobby på någon skolnivå, medan pojkarna med ett ökat ansvars möjligheter till ett fritidsintresse i yrkesskolan var mindre (86 %). Av alla grupperna frågades också huruvida hälsogranskningen har utförts högklassigt. Kriterierna var: Vi diskuterade frågor som är viktiga för mig, mina åsikter beaktades, vi diskuterade frågor som gäller mina hemförhållanden och jag vågade berätta ärligt om frågor som gäller mig. Här var flickorna på alla skolnivåer mer missnöjda än pojkarna med hälsogranskningen och speciellt de flickor som hade ett ansvar en gång per år/månad (Nenonen et al., 2020).

Figur 3

*Faktorer som inverkar på välbefinnandet enligt kön, studerandetyp och omsorgsansvar %
(Nenonen et al., 2020)*

En annan skillnad rapporten visade var att unga omsorgsgivare upplevde att deras ekonomiska situation hemma var sämre än de utan ökat ansvar. Att ett barn lever i en mindre bemedlad familj betyder inte att hen automatiskt har ett större ansvar. Det är ändå viktigt att fundera på vilka faktorer som har lett till att familjens ekonomiska situation är som den är och hur de faktorerna påverkar barnen. Becker (2007) definierar även unga som bidrar till familjens ekonomi som unga omsorgsgivare (Becker, 2007). Därför är det viktigt att hålla i åtanke att ett barn i en mindre bemedlad familj kan höra till denna grupp. Att frågan: "Hjälper eller vårdar du en familjemedlem eller annan närstående som har till exempel en allvarlig sjukdom eller skada eller som är mycket gammal?" fick utrymme i THL:s skolhälsoundersökning var ett stort steg för forskningen om unga omsorgsgivare i Finland. Resultatet ger en uppfattning om hur många unga omsorgsgivare det finns i Finland men utesluter dem med både ett ekonomiskt och emotionellt ansvar. Ifall också frågorna "arbetar du på fritiden för att hjälpa din familj ekonomiskt?" och "känner du ett ansvar över en närstående med psykisk ohälsa eller missbruk" skulle ha ställts, skulle antalet för dem som identifierar sig som unga omsorgsgivare möjligen vara ännu högre.

3.2. Forskning i Sverige

Sverige är det land i Norden som varit mest aktiva i forskningen om unga omsorgsgivare. Forskarna Nordenfors et al. (2014) kartlade hur många nionde klassister som identifierar sig som unga omsorgsgivare i de svenska skolorna. Lika som många andra som försökt undersöka detta område, hade de svenska forskarna utmaningar med en låg svarsprocent. Av 7542 enkäter som skickades ut till 300 skolor så besvarades 2424. Många av dem som besvarade enkäten hjälpte till med hushållssysslor i varierande grad och 12% av ungdomarna bidrog till hemmets ekonomi genom att arbeta vid sidan av skolan. I den svenska studien var det en väldigt liten andel som beskrev att de måste hjälpa till med personlig hygien (2,6 %) och påklädning (1,6 %) minst en gång i månaden. Jämfört med en brittisk studie av BBC (2013) som grundar sig på Beckers tidigare studier är skillnaden stor, där motsvarande siffra för hjälp med påklädning och hygien var 8 %. En förklaring till denna skillnad menar forskarna kan bero på att det svenska välfärdssystemet till en högre utsträckning erbjuder vård och stöd i hemmet jämfört med Storbritannien. Av ungdomarna i den svenska studien svarade 3 % att de stannar hemma minst en dag i veckan från skolan för att ta hand om en förälder eller syskon eller

annan anhörig. Forskarna menar att skolans roll också är att fungera som en skyddande faktor som skall främja välbefinnandet. Att ungdomar som befinner sig i en utsatt situation uteblir från skolan ses därför som en riskfaktor (Nordenfors et al., 2014).

Det känslomässiga ansvaret hos ungdomarna var störst. 20 % av ungdomarna uppgav att de ser till att föräldern har det bra flera gånger per vecka. 26 % svarade att de försöker få sin förälder att må bra genom att vara ett sällskap för föräldern flera gånger i veckan. 12% avlastar sina föräldrar genom att dra sig undan och inte be om hjälp fast de skulle behöva. De svenska forskarna menar att det är ett reflexivt agerande där de unga gör sig uppmärksamma på föräldrarnas mående och agerar utifrån sin egen bedömning av situationen (Nordenfors et al., 2014).

Svenska forskare har också undersökt hur studieprestationerna påverkas av att vara ung omsorgsgivare. Mellan 2003 och 2008 studerade Hjern, Berg, Rostila och Vinnerljung (2013) 665 000 svenska nionde klassisters studieprestationer. Statistik från Skolverket över elevers studieprestationer samt statistik från Patientregistret användes för att få information om hur elever till föräldrar som vårdats på sjukhus på grund av psykisk- eller fysisk ohälsa, missbruk eller elever vars föräldrar avlidit påverkas studiemässigt. Medelvitsordet hos dessa elever jämfördes med de övriga eleverna. Av alla elever var det 10,3 % av flickorna och 13 % av pojkarna som inte uppnått gymnasiebehörighet. 7 % av hela samplet hade föräldrar med psykisk ohälsa eller missbruk, och den gruppens skolprestationer var minst tillfredsställande. Ett intressant mönster i studien var, att föräldrarnas utbildningsbakgrund hade en större inverkan på de unga anhörigas skolprestationer än om föräldrarna var sjuka eller hade avlidit. En lång utbildningsbakgrund hos föräldrarna fungerade som en skyddande faktor i skolgången. Studien beaktar inte om den unga anhöriga tar ett större ansvar eller inte, men ger lika som Pajus (2018) kartläggning en inblick i hur många unga omsorgsgivare det kan finnas i Sverige, och hur deras studieframgång påverkas (Hjern, Berg, Rostila, & Vinnerljung, 2013). För att kunna stöda dessa ungdomar i skolgången krävs att dessa ungdomar identifieras.

3.3. Den osynliga gruppen

Den största utmaningen som tidigare forskning har tampats med är att identifiera unga omsorgsgivare. Smyth, Blaxland och Cass (2009) har undersökt denna problematik och insett att den största orsaken är att de unga själva inte identifierar sig som en vårdare eller omsorgsgivare. De flesta ungdomar ser sitt ansvar som något som hör en normal

familjesituation till, och identifierar sig som döttrar, söner och barnbarn som hjälper till där det behövs (Smyth, Blaxland & Cass, 2009). En omsorgsroll är något de unga socialiseras in i, vilket gör att de ser sin livssituation och den hjälp de ger som ett normaltillstånd (Dearden & Becker, 2004). Det samma gäller vuxna närståendevårdare. Skillnaden mellan vuxna närståendevårdare och unga omsorgsgivare är att vuxna närståendevårdare är en erkänd grupp med nätverk kopplade till deras omsorgsroll. Det gör deras ansvar synligt, medan unga omsorgsgivare är "osynliga" och kan därför ha svårt att själva identifiera sitt ansvar (Hughes, Locock & Ziebland, 2013).

Janet L. Warren (2006) undersökte i sin australiensiska studie, vilka ansvarsuppgifter som skiljde dem som identifierade sig som unga omsorgsgivare med dem som inte gjorde det. Flera av dem som inte identifierade sig som unga omsorgsgivare visade sig ha ett större ansvar hemma än de som uppgav att de var unga omsorgsgivare. Warren (2006) menar att den här gruppen av ungdomar utgör en "subgroup" som förblir oidentifierad och på så sätt också blir utan stöd och hjälp i samhället.

Tidigare forskare menar att varför unga har svårt att identifiera sitt ansvar även har att göra med samhällets normer om vem det är som ger respektive mottar vård. Det hör inte till den normen att ett barn tar hand en förälder, utan det skall vara föräldern som tar hand om barnet (Hjern et al., 2013). Att de unga väljer att hålla sitt ansvar hemma privat, har också att göra med att de är rädda för att allt skall bli värre. Speciellt unga med missbrukarföräldrar eller familjemedlemmar med psykisk ohälsa är rädda för att bli stigmatiserade, speciellt i skolan. De är också rädda för att få oönskad hjälp från den sociala sektorn (Aldridge & Becker, 1993; Moore, 2005; Moore & McArthur, 2009). Både att de själva inte identifierar sitt ökade ansvar och att de väljer att inte prata om det, gör unga omsorgsgivare till en gömd grupp som inte alltid får det stöd de skulle behöva.

3.4. Unga omsorgsgivare och identitet

Hwang, Lundberg och Smedler (2012) diskuterar den klassiska identitetsutvecklingen utgående från psykologen Erikssons teorier om identiteten och filosofen GH Meads tankar om förhållandet mellan jaget och samhället. Identitetsteorin baserar sig på uppfattningen av att identiteten formas utgående från vilka roller en person tar på sig, medan den sociala identitetsteorin utgår från att identiteten grundar sig på sociala strukturer och hur individen upplever sig höra till ett sammanhang (Hwang, Lundberg & Smedler, 2012). På grund av att en individ kan ta på sig olika roller i olika situationer och sammanhang, kan också delar av identiteten förstärka eller stå i konflikt med varandra. Detta har visat sig vara en orsak till att unga omsorgsgivare men även vuxna

närståendevårdare är svåra att identifiera. Många anser inte att omsorgsrollen är en del av deras identitet (Smyth et al., 2009).

Buckingham (2008) beskriver tonåren som en tid då det sker en separationsprocess från vårdnadshavarna och individen söker sin plats i ett större sammanhang. Eriksson, som baserar sina teorier på Piagets utvecklingsfaser, menar att dessa är kritiska år då ungdomen skall bemästra osäkerheten och bli medvetna om sina styrkor och svagheter samt utveckla en tro på sig själv och sina förmågor. De psykologiska konflikterna under ungdomsåren måste bemästras för att individen skall kunna utvecklas (Hwang et al., 2012). Att lösgöra sig från sitt ansvar hemma kan göra denna process svår för en ung omsorgsgivare.

Unga omsorgsgivare och andra parentifierade barn, tar ett ansvar i familjer där det finns ett behov av stöd och vård ifall ingen annan gör det. Forskaren John Byng-Hall (2008) menar att ett barn har tagit på sig en omsorgsidentitet då hen permanent har gått över gränsen från att vara ett barn till att bli en förälder och barnet behandlas som en vuxen. Hen tror sig också behöva klara av det som hör ansvarsrollen till. Den här identitet kan barnet bära resten av livet och också föra över på följande generationer och förhållanden. Ifall ansvaret är anpassat för åldern och kulturen, föräldrarna öppet delegerar uppgifterna inför övriga syskon, samt att barnet får berömmelse och uppmuntran för de uträttade uppgifterna, kan självkänslan och självförtroendet öka. Barnet är fortfarande ett barn som tar på sig en ansvarsroll, men skillnaden mellan barn- och vuxenidentitet består. Hen kan vara stolt över det som hen lärt sig och självförtroendet kan öka genom den uppmärksamhet hen får i familjen (Byng-Hall, 2008).

Ansvarsrollens önskade effekter för den emotionella utvecklingen uppstår av tunga fysiska och psykiska belastningar, samt av uppgifter som inte är passande för åldern. Det kan leda till olika former av social isolation, där ungdomar inte har tid att gå i skolan, vara med kompisar eller delta i fritidsintressen (Aldridge & Becker, 1993; Bolas, Van Wersch & Flynn, 2007; Byng-Hall, 2008). Fastän många omsorgsgivare är väldigt kompetenta kan de ha dålig självkänsla, vara demprimerade samt skämmas eller oroa sig för sina närstående. Den inre bilden passar inte alltid ihop med den yttre, vilket kan vara en utmaning under den åren då identitetsutvecklingen är som viktigast (Byng-Hall, 2008). En splittrad identitet kan också medföra andra utmaningar som kan göra det svårt för exempelvis terapeuter och skolpersonal att identifiera dessa omsorgsgivare. Lackie (1999) menar att en omsorgsgivare kan ha två väldigt motstridiga sidor i sin identitet. En empatisk, självupppoffrande sida som alltid är tillgänglig, och en annan sida som är

bunden av lojalitet vilket kan leda till ilska och bitterhet på grund av att hen har blivit utnyttjad och överarbetad. En sådan splittrad identitet kan uppstå hos ett parentifierat barn som själv är i behov av vård och stöd. Barnet kan då signalera ett behov av hjälp genom att framkalla olika beteenden och symptom för att få uppmärksamhet. Det kan vara väldigt svårt för exempelvis en skolkurator att göra kopplingar till ett ökat vårdansvar i hemmet utgående från ett visst beteende hos en elev (Lackie, 1999).

Detta vårdansvar är något som lätt går förbi om det inte frågas explicita frågor om just ansvarsrollen, eller att man söker efter det (Byng-Hall, 2008). Fastän ett ökat ansvar kan medföra positiva saker har tidigare studier visat att det kan vara svårt att balansera en omsorgsidentitet med identiteten som ett barn eller ungdom och en känsla av att vara obekväm i båda identiteterna kan uppstå. Bolas, Van Wersch och Flynn (2007) lyfter fram ett exempel på hur en ung omsorgsgivare kan känna sig missförstådd av sina vänner på samma gång som hen har ett behov av acceptans och samhörighetskänsla.

3.5. Vänskapsrelationer

Relationer uppstår då interaktioner mellan människor är återkommande och ömsesidiga. Laine (2005) definierar vänskap som ömsesidig, emotionell och varm relation till andra människor utanför familjen. Människan har oftast ett behov av det sociala nätverk vänskap för med sig. I dem kan hen göra jämförelser, känna samhörighet, få bekräftelse och bli förstådd. Att ingå i en intim vänskapsgemenskap bildar en vi-känsla i motsats till mer distanserade förhållanden. I ungdomsåren växer behovet av nära relationer till vänner i egen ålder, och vänskapsrelationerna spelar en viktig roll i personlighets- och identitetsutvecklingen. Speciellt gemensamma intressen, sätt att tänka och liknande attityder och värderingar är likheter som har visat sig vara faktorer som bidrar till en vänskap som ibland håller livet ut. Det emotionella stödet, respekt och förtroende är en central del av vänskapsrelationer i tonåren, och de unga behandlar sinsemellan saker som de inte vill prata med föräldrarna om (Laine, 2005).

Aldridge och Becker (1993) märkte redan i de första studierna, att för en ung omsorgsgivare kan vänskapsrelationerna se annorlunda ut och vara påfrestande för den sociala utvecklingen. Ansvaret hemma kan begränsa möjligheten att höra till gruppen och på så sätt påverka kamratrelationerna negativt. Det kan handla om brist på möjlighet att delta i fritidsintressen, låg närvaro i skolan och för en del kan det kännas jobbigt att bjuda hem vänner. De nämner även övergången från barndom till vuxenlivet då det kan vara svårt att lämna hemmet och söka utbildning eller arbete på annan ort. Några ungdomar förklarar även hur deras vänner hade svårt att handskas med

omsorgssituationen. Kompisarna visste varken vad de skulle säga eller göra. Inte heller fanns det en förståelse för att omsorgsrollen förhindrade omsorgsgivarna att delta i allt vännerna hittade på, vilket gjorde att vänskapen rann ut i sanden (Aldridge & Becker, 1993).

Dessa reducerade möjligheter att utveckla ett socialt nätverk utanför hemmet kan påverka ungdomarnas socialiseringsprocess negativt och på så sätt också deras välmående. I likhet med Aldridge och Beckers (1993) tidiga studier upplevde även de unga omsorgsgivarna i Bolas et al. (2007) studie sig isolerade från kamratkretsen. Det handlade inte om en att de blev utfrusna av vännerna, utan om deras egen rädsla av att bli avvisade, stigmatiserade och missförstådda på grund av deras omsorgsroll. Denna distansering gjorde att de också blev utan det sociala stöd vänskapsrelationer för med sig (Bolas et al., 2007).

I en studie om unga omsorgsgivares mentala hälsa, gjord i norra England av Mc Andrew, Warne, Fallon och Moran (2011), kom det fram att ett problem som ungdomar mellan 13 och 18 år upplevde, var mobbning. Mobbning är något som ofta diskuteras med föräldrar, men eftersom föräldrarna i de här fallen var de som var orsaken till att mobbningen uppstod så ville inte ungdomarna lägga den bördan på dem. De önskade i stället att de hade någon i skolan som de kunde diskutera saken med. Ungdomarna kände sig ofta också utmattade samt utanför i kamratgrupperna. Det betydde inte att de hade brist på vänner, men de hade inga vänner som var i samma situation som dem och som på riktigt förstod deras situation. Också parrelationerna blev lidande, "vad är meningen med att ha en flickvän som aldrig kan gå ut?" påstod en flicka i undersökningen (Mc Andrew, Warne, Fallon & Moran, 2011 s.15).

Ungdomar i Moore, McArthur och Morrows (2009) studie om unga omsorgsgivares skolupplevelser, trivdes överlag bra i skolan men kände att de inte kunde delta så mycket som de ville. Det berodde för en del på utmaningar att ta sig till skolan för att de behövdes hemma. För andra var det en utmaning att vara med kompisar efter skolan. Det berodde inte alltid på att de behövdes hemma genast efter skolan utan på familjemedlemmarnas situation. Speciellt elever som hade syskon med funktionsnedsättning kände att det var svårt att ta hem kompisar på grund av deras syskons beteende. De ansåg överlag att kompisrelationerna med andra som inte var i en liknande situation var svåra och de blev ofta utanför. Det var utmanande att hitta vänner som de unga hade något gemensamt med, endera för att de inte kunde delta i fritidsintressen efter skolan, eller problem med att ta hem kompisar. De unga uppfattade att det finns en oförståelse för

funktionsnedsättningar, sjukdomar, missbruk och psykisk ohälsa, vilket gjorde att också de här ungdomarna upplevde en social isolation och känslan av att inte passa in. De menade att det är svårt för andra att handskas med situationen och att många inte vill ta på sig andras problem. Också i den här studien var mobbning samt utmaningar med att få utlopp för de eventuella negativa känslor som omsorgsansvaret för med sig, något som ungdomarna upplevde. De negativa känslorna kunde bidra till ett oönskat beteende i skolan. Ungdomarna upplevde också en känsla av olust och osäkerhet, då de inte visste hur det talades om dem och deras familjemedlemmar. Det handlade inte alltid om att just deras familjemedlemmar kommenterades, utan hur det allmänt talades och vilka ord som användes om personer med exempelvis funktionsnedsättning, missbruk eller psykisk ohälsa (Moore et.al, 2009).

Sociala relationer är viktiga för de flesta människor, och i ungdomen påverkar vänner, både nära och distanserade hur en individ upplever sig höra till en gemenskap (Laine, 2005). Socialt kapital och uppkomsten av det har visat sig spela en stor roll för unga omsorgsgivares utveckling och välmående.

3.6. Socialt kapital

Socialt kapital är ett begrepp som används inom flera olika områden och diskurser och har definierats på olika sätt beroende på ämne. Filosofen Pierre Bourdieu (1986) definierar socialt kapital som olika nätverk den enskilda individen ingår i. Ett nätverk kan exempelvis vara familjen, vänner eller en förening, och ju större och fler nätverk desto större socialt kapital har individen. Nätverken kan också bestå av grupper som upprätthålls enbart så länge de har ett ekonomiskt eller kulturellt utbyte av varandra. Då individerna inom gruppen samlar på sig ett socialt kapital och tillsammans växelverkar med andra nätverk, bildas ekonomiska, kulturella och symboliska fördelar som hela gruppen drar nytta av (Bourdieu, 1986). Socialteoretikern James Coleman (1994) förklarar socialt kapital som en summa av de värderingar och normer individen besitter och hur långt man kan nå med hjälp av dem. Det kräver tillit, pålitlighet, tjänster och gentjänster. Sociala relationer upprätthåller normer i samhället, och socialt kapital är ett kapital som minskar i värde om det inte vårdas och förnyas. Relationer och normer förändras över tid och för att bibehållas krävs en kontinuerlig kommunikation och växelverkan (Coleman, 1994). En betydande forskare inom forskningen om socialt kapital på 2000-talet, är teoretikern Robert Putnam (2002). Han har ett mer strukturellt förhållningssätt än Bourdieu och Coleman, och föreslår att socialt kapital kan delas in i *bonding* och *bridging* (Putnam, 2002). Att sammanbinda sociala band, *bonding*, syftar på de relationer och nätverk som innehåller ömsesidighet och förtroende, vilket stärker

sammanhållningen inom en homogen grupp. Med *bridging* avses att bygga broar mellan de sociala grupperna. Putman (2002) menar att binda ett socialt kapital ger individen en möjlighet att "klara sig", medan brobyggandet mellan nätverken hjälper individen att "komma vidare", det vill säga bredda sina synsätt och utvecklas som människa. Detta skiljer sig från Bourdieus (1986) mer individualistiska synsätt som inte kräver denna ömsesidighet mellan nätverken. Med det menas att en individ kan uppnå exempelvis en viss social status inom en grupp genom att hänvisa till ett annat nätverk (Bourdieu, 1986).

Dagens moderna barn- och ungdomsforskning kritiserar synsättet att barn enbart är passiva mottagare och lyfter fram de unga som aktörer i skapandet av sitt eget sociala kapital. Holland, Raynolds och Weller (2007) utmanar den tidigare forskningen, där barn och ungdomar setts som passiva mottagare av föräldrarnas sociala kapital. Exempelvis Putnam (2002) betonar vikten av föräldrarnas sociala kapital och engagemang för barns utveckling och utbildningsprestationer. Han tar inte i beaktande att unga har förmågor att bilda egna nätverk och använda sig av sitt eget sociala kapital. En stor del av föräldrarnas sociala kapital kan vara uppbyggt kring barnens kamratkrets (Holland, Raynolds & Weller 2007).

Hollands et al. (2007) studie undersöker övergångarna mellan grundskola och gymnasiet samt från ungdomen till vuxen ålder. Den tredelade studien fokuserar på vilken roll familjen, vänner, utbildning, sysselsättning och samhälle har i en ung människas liv under dessa övergångar. Studiens resultat visar bland annat, att vänner spelar en väldigt stor roll. Resultatet visade också att de unga är aktiva aktörer i skapandet av sitt sociala kapital. De använde sig av sitt sociala kapital bland annat i övergångarna mellan skolstadier samt som stöd i samband med att de flyttade till en ny stad. Socialt kapital fungerade också som en resurs i formandet av den egna identiteten (Holland et al., 2007).

Unga omsorgsgivare svänger upp och ned på tanken om att barn är beroende av vuxnas sociala kapital. Det finns väldigt litet kunskap om deras sociala nätverk och möjligheter till ett socialt kapital på grund av deras omsorgsroll. Holland et al. (2007) menar att bilda sociala nätverk och bygga broar emellan olika sociala nätverk är sammanvävda och beroende av varandra. Monica Barry (2011) utmanar detta tankesätt i sin studie där hon undersökte 20 Skotska unga omsorgsgivares sociala nätverk. Studien fokuserar främst på deras erfarenheter av relationer till familjen, vänner och lärare. Resultatet tyder på att unga omsorgsgivare håller vänner och familj skilt från annan samhällsgemenskap. Barry (2011) menar att kombinationen av viljan att klara sig själv och att de separerar och

beskyddar sina individuella sociala nätverk, kan leda till ett minskat kapital när det gäller att "klara sig" istället för "komma vidare". De unga fick alltså ett socialt kapital genom familj och vänner, men var begränsade gällande att sammankoppla dessa nätverk, det vill säga det som Putnam (2002) kallar "bridging" och skolan sågs som ett ställe där detta brobyggande sker (Barry, 2011). Även utgående från Bourdieus (1986) synsätt, har unga omsorgsgivare ett mindre socialt kapital eftersom många är begränsade att ingå i många olika nätverk, samt att speciellt vänskapsnätverken kan vara små till storleken. Ett socialt kapital är en viktig grund i individens välmående och utveckling av resiliens (Masten & Tellgen, 2012).

3.7. Unga omsorgsgivares psykiska hälsa och resiliens

Hälsa definieras av WHO som "ett tillstånd av fullkomlig fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande, inte enbart frånvaro av sjukdom och handikapp" (WHO, 2021 s.1). En god psykisk hälsa "gör det möjligt för människor att förverkliga sin potential, klara av de normala påfrestningarna i livet, arbeta produktivt och bidra till det samhälle hen lever i" (WHO, 2013 s.5).

Välmående samt fysisk och psykisk hälsa är ett stort och abstrakt område. Eriksson och Domsgaard (2020) uttrycker utmaningarna med att mäta psykisk hälsa eller avsaknaden av den, eftersom begreppet innefattar så många aspekter av en människas välmående. Psykisk hälsa menar forskarna att används som ett samlingsbegrepp dit både psykisk hälsa, psykisk ohälsa och andra psykiatriska tillstånd hör. De menar att för att kunna studera och mäta psykiska hälsa måste dessa begrepp utvecklas och också tillvägagångssätten för hur de mäts. De föreslår samarbete mellan olika vetenskapliga discipliner samt en sociekoologisk modell där olika faktorer som är viktiga för individen ingår så som familj, skola, vänner och samhället i stort. I forskning om ungas psykiska hälsa är det viktigt att de unga och deras familjers erfarenheter tas i beaktande (Eriksson & Domsgaard, 2020).

För att klara av påfrestningar och utmaningar i livet är den psykiska hälsan beroende av olika faktorer. En av dem är utvecklingen av motståndskraft och anpassning, en så kallad resiliens. En av pionjärerna inom resiliensforskningen var Norman Garmezy som på 1980-talet studerade motståndskraft hos barn som ansågs ha en förhöjd risk för olika psykiska besvär. Barnen, vars psykiska hälsa ansågs ligga i riskzonen på grund av genetiska och omgivningsmässiga faktorer eller både och, deltog i en långitudinell studie där forskarna försökte hitta faktorer som kunde leda till psykiska störningar. Garmezys forskningsteam insåg att dessa barns och ungdomars livsfaser såg väldigt olika ut och

dessa olikheter blev väldigt viktiga för framtida forskning. Forskarna insåg att ifall de orsaker som skyddade dessa barn från psykiska störningar kunde hittas och förstås, kunde de också användas i utvecklingen av förebyggandet av psykisk ohälsa. Detta var en viktig insikt och språngbräda för forskningen om resiliens (Masten & Tellgen, 2012),

Masten och Tellgren (2012) beskriver hur resiliens grundar sig på studier om risk, sårbarhet och anpassning. Den grundar sig också på variationer i de individers livscyklar som anses löpa en större risk än andra för psykiska störningar på grund av genetiska eller omgivningsmässiga orsaker. Till en början ansågs resiliensutvecklingen kräva motgångar och en förmåga att anpassa sig till dem (Masten & Tellgen, 2012). År 1990 definierades resiliens som "processen av, kapaciteten för och resultatet av en framgångsrik anpassning trots utmanande omständigheter" och man insåg att resiliensen kan förändras över tid (Masten et al. 1990. s. 426). En senare definition på resiliens är "kapaciteten hos ett dynamiskt system att motstå eller återhämta sig från betydande hot mot dess stabilitet, livskraft eller utveckling" (Masten, 2011 s.494). Den definitionen av resiliens är bredare och används bland annat inom samhälls- och naturvetenskaper (Masten, 2011). Inom humanvetenskapen definierars idag resiliens som en hälsosam anpassning till utmanande livsförhållanden (Ungar, 2015). Senare studier har konstaterat att det finns individuella och familjära och samhällsliga risk- och skyddsfaktorer som påverkar resiliensens utveckling. De individuella skyddsfaktorerna är bland andra självkänsla, förmåga att lösa problem, ett lugnt temperament, tro på sin egen förmåga samt fritidsaktiviteter. En god relation till familj och vänner, samt stödjande vårdnadshavare hör till de familjära skyddsfaktorerna (se bl.a. Lee, Cheung & Kwong, 2012; Dumont & Provost, 1999; Jackson & Martin, 1998; Ungar, 2015; Werner & Smith, 1992;). Samhällsliga skyddsfaktorer är bland annat positiva upplevelser i skolan och ett socialt deltagande i organisationer och föreningar (Masten et al., 1990; Masten & Reed, 2002).

Skyddsfaktorer har senare delats in i två olika kategorier: faktorer som verkar främjande ifall de är närvarande, men påverkar inte individens resiliensutveckling negativt ifall de saknas. En sådan kan vara exempelvis en uppskattad talang eller en viktig mor- eller farförälder. Faktorer som skyddar oavsett hur stor motgången ansågs vara var exempelvis human- och socialt kapital. Det är dock svårt att dela upp faktorer som bidrar till en positiv anpassning enbart som risk- eller skyddsfaktorer, eftersom en vissa riskfaktorer kan fungera som en skyddsfaktorer i ett annat sammanhang, tid och kontext. (Masten & Tellgen, 2012).

Under de senaste åren har unga omsorgsgivare blivit en aktuell grupp för resiliensforskningen. Gough och Gulliford (2020) har genom fokusgrupper studerat vilka skyddande faktorer unga omsorgsgivare har. Studien som var indelad i två faser undersökte först genom en kvalitativ studie, vilka faktorer som påverkade anpassningen hos en grupp unga omsorgsgivare som klarade sig bra i skolan. Tre större teman: tron på sin egen förmåga, socialt stöd och skolsamhörighet testades i fas två kvantitativt på en större grupp unga omsorgsgivare med varierande skolframgång. Analysen undersökte hur dessa teman stod i relation till varandra, och tron på sin egen förmåga hade en stark korrelation till de ungas välmående (Gough & Gulliford, 2020).

För att hjälpa unga omsorgsgivare att utveckla resiliens, gjorde Cunningham, Shochet, Smith och Wurfl (2016), en utvärdering av ett läger som ämnade främja unga omsorgsgivares resiliens utgående från metoden Resourceful Adolescent Program (RAP-A). Programmets mål var att genom kognitiv beteendeterapi och interpersonell psykoterapi motverka depression och uppkomsten av den. Det är ett positivt arbetssätt som fokuserar på att känna igen styrkor och utveckla dem, snarare än att söka brister. RAP-A-träffarna ordnas vanligtvis i skolan, men eftersom lägrets anordnare ansåg att skolmiljön kan bidra till att ungdomarna känner sig stigmatiserade att delta i RAP-A-träffarna i skolan, så ordnades i stället ett tre dagar långt läger. Tidigare studier har visat att de metoder som används i RAP-A har haft en positiv effekt för att motverka depression hos ungdomar (Merry et al. 2012; Rivet-Duval, 2011). Utvärderingen av lägret visade att de unga kände att de hade fått verktyg att använda i utmanande och svåra situationer, och att de hade haft användning av dem i sin vardag. Två huvudteman framkom i studien, nämligen hantering av sin självförmåga och sociala fördelar. Ungdomarna upplevde att de hade fått konkreta hjälpmedel att hantera negativa känslor i samband med svåra situationer. De kunde även tänka på problemen som utmaningar som de hade en förmåga att övervinna. Verktygen var för att nämna några: avslappningstekniker, interpersonell problemlösning, resursstarkt tänkande samt tron på sin egen förmåga att klara av utmaningar. Det andra temat beskrev vikten av socialt stöd och att få relatera till andra som befinner sig i en omsorgsroll. RAP-A-metoden och lägret visade sig vara ett lyckat koncept i utvecklingen av resiliens hos de unga omsorgsgivarna (Cunningham, Shochet, Smith & Wurfl, 2016).

Newman och Blackburn (2002) önskar att det skulle diskuteras mera om hur ett ökat ansvar påverkar välmåendet positivt och på så sätt bidrar till en utvecklad resiliens hos unga omsorgsgivare. Att vara i en omsorgsroll samt att klara av utmanande situationer som kommer plötsligt, kan utveckla förmågor som kan vara viktiga för välmåendet i

framtiden. Att forskning har börjat fokusera mer på de positiva aspekter ett omsorgsansvar kan föra med sig och hur det påverkar individens välmående på ett positivt sätt, menar Banks et al. (2002) att tyder på ett paradigmskifte i studier om unga omsorgsgivare, nämligen från fokus på risk, till resiliens och möjligheter. En utmaning både för resiliensutvecklingen och unga omsorgsgivares möjligheter är den pågående covid-19-pandemin.

3.7.1. Covid-19-pandemins påverkan på unga omsorgsgivare

De flesta unga i Finland mår bra, men allt fler gör det inte. THL:s skolhälsoundersökning 2019 visade att 20–25 % av ungdomarna i högstadiet och gymnasiet led av någon form av psykisk ohälsa. Psykisk ohälsa var också det vanligaste hälsoproblemet bland eleverna (THL, 2019). I ett projekt om coronavirusets påverkan på ungas psykiska välmående gjord vid Lapin Yliopisto av Majala och Hjulberg (2020), rapporterade 107 unga mellan 16–17 år som redan före epidemin var i riskzonen att marginaliseras, hur pandemin påverkat deras psykiska välmående och sociala liv. En positiv aspekt var att hälften av respondenterna upplevde att familjen haft mer tid tillsammans. Majoriteten upplevde att pandemin påverkat deras vänskapsrelationer negativt. Distansundervisning samt avsaknaden av fritidsintressen bidrog till att de kände sig ensamma, socialt distanserade och deprimerade under våren 2020. I svaren använde ungdomarna ord som ångest, rädsla, trötthet, ensamhet och isolering (Majala & Hjulberg, 2020).

I juli 2020 utgav välgörenhetsföretaget Carers trust en rapport gjord i Scotland, där 214 unga omsorgsgivare mellan 12 och 17 samt mellan 18 och 25 år svarade på en enkät gällande coronapandemins inverkan på deras psykiska välmående. De unga upplevde också innan covid-19-pandemin att de inte hade tillräcklig med tid till skolarbeten, arbete och fritid på grund av ansvaret hemma. Under pandemin upplevde de att deras välmående blivit sämre på grund av oro kopplat till själva viruset samt den isolation den för med sig. Den största oron var en osäker framtid (71% av de yngre och 85% av de äldre). De kände sig också mer stressade (69% av de yngre och 76% av de äldre). 58 % av båda åldersgrupperna upplevde att deras skolgång lidit av covid-19-pandemin och 11% av de unga i båda åldersgrupperna meddelade att deras ansvar hemma ökat med 30h eller mer per vecka. Den positiva sidan med "lockdown" var enligt respondenterna en ökad positiv relation till den anhöriga. Av de yngre omsorgsgivarna upplevde 42 % och av de äldre upplevde 29 % att de fått en närmare och bättre relation till den de känner ansvar över (Carers trust, 2020).

3.8. Utbildning och framtidsplaner

Som det framkommit i tidigare kapitel är skolan en central del i ungdomars liv och många unga omsorgsgivare anser att skolan fungerar som en oas där de får koncentrera sig på annat än sina hemförhållanden (Dearden & Becker, 2002; Cass et al., 2009). Unga omsorgsgivare i Moores et al. (2009) studie lyfte fram hur viktig skolan var för dem och hur högt de värderade undervisning med tanke på framtida möjligheter. De trivdes i skolan, för att det var ett sätt att fly hemifrån men också för att läxor var ett sätt att gömma sig från plikter efter skolan. De upplevde ändå utanförskap och oförståelse som en utmaning i skolan. Eftersom många inte hade möjlighet att delta i fritidsintressen eller umgås med vänner efter skolan, var det under skoldagen de var sociala med varandra. Några unga omsorgsgivare hade hittat någon annan elev som var i samma situation som de själva, vilket uppskattades och bidrog till att de trivdes ännu bättre i skolan då de hade någon att dela sina erfarenheter med (Moore et al., 2009).

En annan intressant men komplex aspekt som kom fram i Moores et al. (2009) studie var, att majoriteten av de 51 deltagarna ville bli identifierade av skolan och förstådda av både personal och elever. De skulle gärna ha en stödperson i skolpersonalen, endera en kurator eller en lärare. Vilken titel hen hade spelade inte så stor roll bara hen är empatisk snarare än sympatisk och att personkemin fungerar. Ungdomarna menade att det är viktigt att det är klart och tydligt vem de kan vända sig åt och när hen är tillgänglig. En del menade att de själva har svårt att självmant ta kontakt, delvis på grund av en kulturell uppfattning om att problem skall hållas inom familjen. De önskade ändå att bli sedda och att skolan skulle aktivare ta kontakt med dem. Genom att få prata om sina hemförhållanden hoppades de få en större förståelse för exempelvis deras stundvis negativa beteenden i skolan. Ungdomarna i studien ville bli identifierade och diskutera med andra om deras situation men enbart i en trygg skolmiljö. De menade att det är på skolans ansvar att skapa en inbjudande atmosfär och att de pågående anti diskrimineringskampanjerna i deras skolor inte fungerade. De unga menade att ifall skolpersonalen blev mer insatta i frågor som berör mångfald och inklusion, skulle det på sikt leda till att eleverna fick en känsla av att höra till gruppen utan att stigmatiseras på grund av deras hemsituation. Fastän skolans roll är stor, påpekade de också att det är större förändringar på en samhällsnivå som borde utvecklas. För att de skall kunna delta i skolan till 100 % behövde de även känna att också deras familjemedlemmar är i trygga händer under dagen (Moore et. al, 2009).

Ungdomarna i Dearden och Beckers (2002) studie kände sig utanför och bortglömda i diskussioner som berörde dem själva och dem som de hade ett ansvar för. De upplevde att de professionella inom social- och hälsovård använde ett för invecklat språk som gjorde att de inte förstod vad som diskuterades. Cooklin (2010) påpekar att det är barnens rättighet att professionella diskuterar och informerar barn och unga till speciellt föräldrar med psykisk ohälsa om föräldrarnas tillstånd. Att ungdomarna i Dearden och Beckers (2002) studie dessutom behövde vänta på att få hjälp från olika instanser gjorde dem både stressade och frustrerade, speciellt om situationen hade hunnit bli akut före hjälpen kom fram. Att aldrig få hjälp just i den stunden hjälpen skulle behövas, upplevdes av alla som ett problem. Här kom skolan fram som en väsentlig plats där de unga önskade att det skulle få stöd för att göra sin vardag lättare. Ungdomarna i både Deardens och Beckers (2002) studie och deltagarna i Cass et al. (2009) studie önskade ett mer flexibelt utbildningssystem som skulle uppmärksamma deras omsorgsansvar och stöda dem att maximera deras inlärningspotential. Exempel på detta var någon form av strategi för att möjliggöra att lämna in skolarbeten senare än utsatt deadline.

För att göra skolan uppmärksam på denna grupp ansåg ungdomar i flera studier att det är de unga omsorgsgivarna själva som är de bästa lärarna i detta ämne och deras erfarenheter och kunskap borde utnyttjas (Dearden & Becker, 2002; Mc Andrew et al., 2011). Det är de unga omsorgsgivarna som själva borde utbilda lärarna om hur deras liv kan se ut och hur det påverkar deras skolgång, och vilka olika beteenden lärarna borde vara uppmärksamma på. För att nå till en punkt var detta skulle vara möjligt, skulle det enligt ungdomarna vara viktigt att man från en tidig ålder skulle börja diskutera mental hälsa och välmående i skolan. Genom detta sätt hoppades ungdomarna att alla skulle accepteras så som de är, inkluderat att allas hemsituationer kan och får se olika ut. Fastän omsorgsroller kan se väldigt olika ut och det ofta behövs stöd från olika instanser, så ansåg ungdomarna att lärare, kuratorer och skolhälsovårdare spelar en stor roll i upprätthållandet av deras välmående (Mc Andrew et al., 2011).

I en Skotsk studie om hur unga omsorgsgivares upplevelser av skolans roll och det stöd de fick där, visade att ansvaret inte påverkade skolprestationerna i sig, men att balansera skola med ansvar och fritid tog energi som ibland gick ut över skolarbetet. De unga ansåg att skolan skulle kunna göra mer för denna grupp och att skolpersonalen borde bli mer medveten om denna grupps existens och de utmaningar de möter i skolvardagen (Eley, 2004). Unga omsorgsgivare har en förhöjd risk att marginaliseras och "faller" lätt av i övergångsskedet mellan framförallt grundskola och följande stadie (Dearden och Becker, 2002). Hamilton och Adamson (2013) har studerat hur ett ökat ansvar påverkar

utformningen av de beslut unga omsorgsgivare tar gällande vidare utbildning, anställning, välmående och sociala liv utgående från de utmaningar de upplever i vardagen och den kontext de befinner sig i. De grundar sig på Evans (2002) tankar kring en begränsad möjlighet till handling och påverkan, *bounded agency*. *Agency* anses vara en "socialt situerad process, formad av tidigare erfarenheter, förändringar som finns i nuet samt uppfattningar om möjliga framtidsutsikter" (Evans, 2002 s.262). Det här tankesättet öppnar upp för hur de individuella begränsningar upplevs och tolkas kan ändras med tiden. Också olika egenskaper så som social klass, kön och utbildningsnivå kan påverka de beslut unga människor gör (Hamilton & Adamson, 2013). Ifall en ungdom upplever begränsningar i sin möjlighet att påverka under en längre period, kan fokus från att försöka få miljön att möta ambitionerna ändras till att ändra ambitionerna så att de passar in i den miljö och kontext den unga befinner sig (Evans, 2002). Hamiltons studie visade att de unga omsorgsgivarnas ambitioner begränsades av deras ökade ansvar i nuet, men påverkade också deras tankar om framtiden, eftersom de inte visste hur intensiv eller varaktig deras omsorgsroll kom att se ut framöver. I studien framkom skillnader mellan de yngre omsorgsgivarna (7–17 år) och de äldre (18–25). De unga vuxna uppfattade sina begränsningar i vardagen starkare ju närmare de närmade sig större livsförändringar, så som övergången till följande utbildningsstadie, utformningen av en karriär eller att flytta ifrån barndomshemmet. Studien visar också att de som haft ett omsorgsansvar under en längre tid hade en mer optimistisk syn på framtiden och framtida val, till skillnad från dem som hade varit unga omsorgsgivare under en kortare tid. Forskarna menar att denna optimism inte nödvändigtvis beror på tidsspannet, utan på ålder och i vilken livssituation man befinner sig i. Resultatet av studien påvisar skillnader mellan unga omsorgsgivare och unga vuxna omsorgsgivare gällande hur de tänker kring och planerar sin framtid. De yngre eleverna i grundskolan uppgav att de inte hade desto mera svårigheter i skolan, men var oroliga hur de skulle klara sig i fortsatta studier. De ungas oro bekräftades av de äldres erfarenheter. Båda åldersgrupperna prioriterade sitt omsorgsansvar och var bekymrade över brist på förståelse, stöd och flexibilitet i skolsystemet. De äldre upplevde utmaningar i gymnasiet och universitetet på grund av den stora arbetsmängden samt att få skolschemat att passa ihop med transport tidtabeller. En del hade också utmaningar att få tiden att räcka till också för deltidsarbete vid sidan av studierna. Andra upplevde andra stadiens utbildning som flexiblare då de exempelvis kunde gå hem en stund under dagen (Hamilton & Adamson, 2013).

Hur de unga och unga vuxna omsorgsgivarna upplevde sin skolvardag påverkade deras tankar om fortsatta studier. Omsorgsansvaret påverkade inte någon av åldersgruppernas beslut att söka in till en högre utbildning, men ansvaret begränsade de

unga vuxnas val gällande val av universitet, vilken utbildning de väljer och hur mycket de kan delta i undervisningen. De yngre som inte ännu behövde göra dessa beslut hade en mer optimistisk syn på sina framtida studier och flera kunde tänka sig att flytta längre från föräldrahemmet samt delta i intensivkurser. Fastän båda åldersgrupperna var medvetna om de begränsningar det ökade ansvaret innebar, påpekade de att själva omsorgen för någon annan är ett val de själva väljer och är något de kommer att fortsätta med av egen vilja (Hamilton & Adamson, 2013). Begränsningar att påverka sin framtida utbildning leder in på vilka olika stödformer unga omsorgsgivare skulle behöva i skolan redan i ett tidigare skede.

4. Problemformulering, syfte och forskningsfrågor

Eftersom vi i Finland har läroplikt och de flesta barn och ungdomar bör infinna sig i skolan på dagarna, är skolan en central aktör i arbetet att identifiera unga omsorgsgivare. Därför är det viktigt att skolan blir medveten om denna grupps existens och de utmaningar de står inför under skoltiden. Som ovan konstaterats, har unga omsorgsgivare en ökad risk att hoppa av skolan vid brytningstiden mellan grundskola och andra stadiets utbildning samt svårt att skapa sociala kontakter och lida av utmattning och koncentrationssvårigheter.

Syftet med den här studien är att göra unga omsorgsgivares röster hörda och ta del av de utmaningar de uppfattar sig ha i sin skolgång. Vidare är syftet att utreda hurudant stöd unga omsorgsgivare skulle uppskatta från skolans sida samt göra skolan uppmärksam på denna, ofta osynliga grupp ungdomar i vårt samhälle. För att besvara studiens syfte utgår jag från följande frågeställningar:

- På vilket sätt upplever före detta och nuvarande unga omsorgsgivare att deras skolvardag påverkats eller påverkas av det ökade ansvaret hemma?
- Hurudant stöd skulle före detta unga omsorgsgivare ha behövt och nuvarande unga omsorgsgivare behöva från skolans sida?

5. Studiens genomförande

Till följande presenteras studiens metodologiska utgångspunkter. Först redogörs för studiens forskningsmetod och ansats följt av en beskrivning av intervjun som metod av insamling av data. Därefter redogörs för urvalet av informanter och etiska överväganden. Vidare förklaras intervjun som insamlingsmetod för data. Slutligen redovisas analysen och analysprocessen.

5.1. En kvalitativ studie med fenomenografisk ansats

För att få svar på forskningsfrågorna används en kvalitativ forskningsmetod med en fenomenografisk forskningsansats. En kvalitativ forskningsmetod har använts eftersom studien ämnar skildra enskilda individers upplevelser, erfarenheter och tankar kring hur ett ökat ansvar i hemmet påverkar skolgången. En kvantitativ studie med utskickade enkäter skulle ha varit ett alternativ, men efter att studerat tidigare forskningars sampel insåg jag att det skulle vara svårt att nå målgruppen, bland annat för att en ung människa som har ett ökat ansvar inte alltid identifierar sig som en sådan, samt för att få ett tillräckligt stort sampel (Smyth et al., 2009). En kvalitativ intervju ger enligt Kvale och Brinkman (2014) forskaren en möjlighet att förstå respondentens livsvärld utgående från dennes synvinkel och erfarenheter, och på så sätt utveckla en djupare förståelse och mening samt bidra till ny kunskap. Det fenomenografiska arbetssättet försöker enligt Johansson (2009), förstå individers upplevelser av ett fenomen i sin omgivning. Skillnaden från fenomenologin är att istället för att fokusera på essensen i fenomenet, ligger fokus på variationer i de uppfattningar om fenomenet som undersöks (Johansson, 2009).

5.2. Intervju som metod för insamling av data

Trost (2010) menar att en kvalitativ intervju är att föredra om man är intresserad av att förstå olika handlingsmönster och sammanhang samt vill försöka förstå människors olika resonemang och reaktioner kring ett visst fenomen. Kritik som riktats mot detta angreppssätt är att kvalitativa intervjuer är subjektiva och ofta bygger på forskarens egna val av vad som anses signifikant i exempelvis intervjumaterialet. Även kritik har riktats gentemot den kvalitativa forskningsmetoden gällande bristen av generaliserbarhet, eftersom resultatet lyfter fram bara en del av det urval som gjorts (Trost, 2010). Denna metod upplevdes ändå som mest lämplig för studiens syfte som försöker förstå hur informanterna upplevde sin skolvardag samt hurdana utmaningar de upplevde sig ha i skolan på grund av omsorgsrollen, och inte söka efter generaliserbara svar. Lefevres (2010) poängterar, att intervjufrågorna ger en riktlinje för samtalet, men genom att ge respondenterna tillräckligt med utrymme för reflektion också utanför fokusområdet,

möjliggörs att andra perspektiv som kan vara relevanta för studien kan komma fram (Lefevres, 2010).

I intervjusituationen eftersträvades en avslappnad diskussion snarare än att strukturerat fråga bestämda frågor. Eftersom en fri diskussion eftersträvades, användes en semistrukturerad intervjumetod. Kvale och Brinkmann (2014) menar att även om en intervju kan likna ett vardagligt samtal, så har den vetenskapliga intervjun alltid ett syfte, nämligen bidra med en viss sorts information till intervjuaren. Den här formen av intervjumetod är friare och inte så hårt bunden till bestämda frågeformuleringar och ordningsföljd på frågorna. I en semistrukturerad intervju arbetar intervjuaren utgående från ett eller flera teman som inringas genom lämpliga frågor. Detta sätt passade denna studie. En intervjuguide utarbetades (bilaga1) och det eftersträvades att fråga alla frågor av alla informanter. Eftersom respondenternas bakgrund såg olika ut, omformulerades ibland frågorna för att frågan skulle vara relevant för informanten. Även en så kallad *tratteknik* användes, där mer allmänna frågor om ett större tema frågades först, och genom följdfrågor krymptes frågeområdet ihop till mer specifika frågor som var relevanta för studien (Kvale & Brinkmann, 2014). Eftersom forskningen om unga omsorgsgivare är ett nytt forskningsområde visade sig detta vara en lämplig intervjumetod eftersom den gav respondenten möjligheten att reflektera och öppna upp för nya fenomen och insikter inom ämnet som ännu inte är utforskade.

Studien genomfördes genom enskilda intervjuer med vuxna före detta unga omsorgsgivare och en som fortfarande har en omsorgsroll. Intervjuerna var sju till antalet och tog mellan 45 och 60 minuter. En del av informanterna hade redan tidigare insett att de var en ung omsorgsgivare under skoltiden, medan andra insåg det först då de fick höra om studien. Eftersom en intervjusituation kan vara rätt så intensiv och det är många aspekter intervjupersonen måste fundera på, bad jag dem höra av sig till mig ifall de kommer på något de vill tillägga i efterhand, vilket en person gjorde. Jag bad också om lov att höra av mig ifall det är något jag vill förtydliga eller fråga i efterhand.

5.3. Urval och etiska överväganden

Det finns ingen regel eller klar definition för vem som är en ung omsorgsgivare. I den här studien definieras en ung omsorgsgivare som någon som utövar ett ansvar som går emot den västerländska familjemodellens normer (Kagitcibasi, 2002). En ung omsorgsgivare är någon som har ett större ansvar hemma än sina jämgamla kompisar på grund av att en närstående är i behov av olika former av hjälp (Aldridge & Becker, 1993). Hen sätter ofta någon annans behov före sina egna. Valet att intervju just de som varit unga omsorgsgivare och inte professionella som arbetar med målgruppen, grunder sig på mitt

intresse för modern barndomsforskning. Inom den moderna barndomsforskningen betonas barn och ungas egen röst istället för att vuxna för deras talan. I det moderna sättet att se på barn och barndom förklarar Sommer (2003), hur relationen mellan barn och vuxna förflyttats från att vara vuxencentrerat med skarpa gränser mellan generationerna, till ett mer barncentrerat perspektiv där barnet inte en passiv individ som enbart tar emot vård från vårdnadshavarna utan är delaktig i sin egen och också andras sociala utveckling (Sommer, 2003).

Den ursprungliga planen var att intervjua unga som för tillfället befinner sig i en omsorgsroll. Olika organisationer som kan tänkas ha kontakt med målgruppen kontaktades, men precis som för många andra som studerat detta ämne, var det en utmaning att få tag på dessa ungdomar. Covid-19-pandemin gjorde det ännu svårare då många som arbetar med målgruppen arbetar på distans. Efter att organisationerna kontaktats blev det också uppenbart att många inte reflekterat över denna grups existens. Därmed är de eventuellt i kontakt med målgruppen utan att de är medvetna om det. Till en kommun söktes och beviljades forskningslov mot det krav att alla ungdomar under 18 år behövde vårdnadshavarens godkännande. Enligt den forskningsetiska kommitténs (2013) principer behöver unga under 16 år inte ha vårdnadshavarens godkännande för att delta i forskningen, vilket gjorde detta krav intressant ur ett modernt barndomsperspektiv där det ibland diskuteras vem det egentligen är man skyddar med dessa underskrifter, föräldrarna eller barnen? Eftersom studien fokuserar på unga omsorgsgivares skolvardag, skulle det ha varit intressant och logiskt att försöka nå informanter via skolor, och på samma gång synliggöra denna grupp i skolmiljön. På grund av kravet på föräldrarnas samtycke togs beslutet att inte rekrytera informanter via skolan, eftersom jag vill möjliggöra att unga omsorgsgivare får berätta sina historier utan yttre hinder. Då skolvärlden uteslöts minskade också svängrummet för var informanterna kunde nås. Fokusen breddades då till att innefatta även vuxna som varit omsorgsgivare under skoltiden. Detta beslut stöddes av det fenomenografiska synsättet som fokuserar på olikheter i upplevelser och synsätt. Att inkludera olika åldersgrupper och både före detta och nuvarande omsorgsgivare en större variation i materialet. Den kvalitativa intervjun som metod medför att intervjupersonerna måste reflektera över sin situation, vilket kan leda till att de själva får nya insikter om sin omsorgsroll, både positiva och negativa vilket jag som forskare behöver bara beredd på, och på förhand ta reda på vart respondenterna kan vända sig ifall de känner att de har ett behov av att diskutera saken vidare (Forskningsetiska delegationen, 2013).

Efter att en organisation delade studiens behov av respondenter på sin Facebooksida, kontaktades jag av en av de sju informanterna, som då insåg att hon varit en ung omsorgsgivare under hela sin grundskoletid och under gymnasietiden. Intervjun utfördes, och snabbt insåg jag att de som fått lite perspektiv på och distans till sin omsorgsroll, eventuellt har mycket mer att ge denna studie än någon som är mitt i den. Via ett par olika organisationer som arbetar med målgruppen kom jag sedan i kontakt med tre av mina respondenter, en tog kontakt efter att de hört om min studie via en gemensam bekant. Jag deltog också själv på olika seminarium för unga omsorgsgivare och andra barn och ungdomar med brokig bakgrund för att fördjupa min förståelse för målgruppen. Via seminarierna kom jag i kontakt med tre informanter. Fem av intervjuerna gjordes via Zoom och två utomhus då covid-19-restriktionerna tillät det under sommaren och hösten 2020. En av intervjuerna gjordes i januari 2021.

Informanterna var mellan 16 och 35 år, alla kvinnor. Namnen är fingerade för att säkerställa deras anonymitet. Jenny och Julia ansvarade för en närstående med fysisk sjukdom, Lisa och Laura för en närstående med psykisk ohälsa, Emma för en närstående med missbruk. Laura och Ellen hade också tidigt tidvis ett ekonomiskt ansvar. Ellen och Amanda har ett indirekt ansvar för ett syskon. Med indirekt ansvar menas att hen avlastar i det här fallet en förälder genom att ta ansvar för ett syskon. I Amandas fall är det något som hon vill göra eftersom hennes syskon står henne väldigt nära. Amandas omsorgsroll är en påminnelse om att en ansvarsroll också kan innebära mycket positivt.

5.4. God vetenskaplig praxis

Som forskare för denna studie har jag följt den Forskningsetiska delegationens (2013) anvisningar för god vetenskaplig praxis. De centrala utgångspunkterna inom god vetenskaplig praxis är att "forskaren strävar efter hederlighet, allmän omsorgsfullhet och noggrannhet i forskningen och i dokumenteringen och presentationen av resultaten samt i bedömningen av undersökningar och undersökningsresultat" (Forskningsetiska delegationen, 2013). Det innebär bland annat, att forskaren tar hänsyn till tidigare forskares studier och hänvisar korrekt till dem, samt att materialinsamlingen sparas så att ingen utomstående får tillgång till den. I den här studien bandades intervjuerna in på min telefon men överfördes omedelbart till analysprogrammet Atlas.ti som kräver lösenord. Efter att analysen var gjord raderades intervjuerna även därifrån. Med god vetenskaplig praxis avses även att den som deltar i en forskning har rätt att själv bestämma huruvida hen vill delta i studien eller inte. Hen kan också välja att avbryta deltagandet när som helst. Deltagarna måste bli informerade om hur deras bidrag kommer att användas och hur deras anonymitet skall säkras. Jag måste även i min roll

som forskare vara medveten om ämnets natur och hur det påverkar min kommunikation men dem jag intervjuar (Forskningsetiska delegationen, 2013). Kontakten med informanterna skedde per mejl före intervjusituationen. I mejlet berättade jag om min studie och bifogades en presentation av studien (bilaga 2). Bilagan som bifogades var densamma som skickades till organisationerna då jag sökte unga som nu befinner sig i en omsorgsroll. Detta förtydligades i mejlet. Före intervjun gick jag ännu muntligt igenom syftet med studien med informanterna och förklarade hur deras anonymitet säkras. I några fall skedde den första kontakten muntligt, då skickades i efterhand information om studien per mejl så att informanten i lugn och ro fick fundera på huruvida hen vill delta i studien.

5.5. Tematisk analys

Analysen genomfördes enligt Braun och Clarkes (2006) modell för tematisk analys. På grund av ämnets natur ville jag akta mig för att "fråga ut" mina respondenter, utan strävade efter att mera styra in dem mot en diskussion kring olika teman som berör mitt forskningsområde. Tema analysen identifierar och bildar mönster, samt analyserar och tolkar olika aspekter utgående från insamlat data. (Braun & Clarke, 2006). Detta gör att den tematiska analysmetoden är passande för den här studien.

En tematisk analys kategoriserar och tematiserar de upplevelser och erfarenheter det insamlade materialet innehåller. Ändå menar Braun och Clarke (2006) att den tematiska analysen aldrig har blivit ordentligt marknadsförd som metod, fastän den är flexibel och ofta förekommen inom kvalitativ forskning. Flexibiliteten grundar sig på att den varken är bunden till någon speciell ansats eller epistemologi men bidrar till ett mångsidigt, detaljerat data. Analysmetoden har kritiserats för att vara diffus och oklar och användas litet hur som helst, men genom artikeln *Using thematic analysis in psychology*, ger Braun och Clarke (2006) ett väl utarbetat verktyg med riktlinjer för hur analysmetoden används på ett systematiserat sätt.

Innan analysen påbörjas måste ett par frågor ställas. Den första är hur stort ett tema ska vara för att räknas som ett tema. Braun och Clarke (2006) menar att det är upp till forskaren att avgöra hur relevant och meningsfullt temat är för studien genom att reflektera över temats relation till studiens syfte och forskningsfrågor. De påpekar att det är bra att vara flexibel i bearbetningen av teman då man avgör hur väl ett tema inramar något väsentligt, eftersom hur mycket utrymme ett tema tar i vissa delar av data kan ha en större betydelse än hur ofta det uppkommer i hela materialet. Efter att forskaren bestämt hur de olika kategorierna och mönstren skall kodalas, är det viktigt att vara

konsekvent i sättet att utforma dem genom hela analysen (Braun & Clarke, 2006). Den andra frågan är på vilken nivå teman skall identifieras. Den här studien har ett semantiskt förhållningssätt vilket betyder att fokus ligger enbart på det som har sagts och försöker inte tyda vare sig kroppsspråk eller annat som kan tänkas påverka analysen och vidare resultatet (Braun & Clarke, 2006).

Teman, eller mönstren kan identifieras på tre olika sätt inom tematisk analys; induktivt, deduktivt eller abduktivt. Ett induktivt tillvägagångssätt betyder att de identifierade teman är starkt ihopkopplade med det insamlade materialet och har inte alltid så mycket att göra med den fråga som blivit ställd i intervjusituationen. En induktiv analys är ett kodningssätt där forskaren inte analyserar materialet enligt ett färdigt ramverk, utan forskningsfrågorna får växa fram ur materialet och strävar efter att utveckla nya idéer. Används ett deduktivt angreppssätt ligger enbart de delar av materialet som hör ihop med specifika forskningsfrågor i fokus. Därmed ges ingen detaljerad bild av hela materialet utan enbart delar ur det (Braun & Clarke, 2006). Eftersom forskningen om unga omsorgsgivares skolvardag är ett relativt nytt forskningsområde, har jag valt att hålla mig till ett abduktivt arbetssätt, vilket utmärks av att forskaren utgår både från empiri och befintliga teorier. Forskningsfrågorna har fått växa fram ur tidigare litteratur, men jag har tillåtit nya teorier och begrepp att utvecklas från det insamlade intervjumaterialet (Trost, 2010).

5.5.1. Analysprocessen

Braun och Clarkes (2006) analysverktyg erbjuder riktlinjer för processen som delas in i sex etapper. Det första steget är att läsa igenom det insamlade transkriberade materialet flera gånger och göra markeringar i data och anteckna vad som är det intressanta i dem. Oavsett om man är intresserad av enbart vissa delar i materialet eller söker efter latent eller semantiska teman, är det viktigt att bekanta sig med hela materialet. Genom att läsa noggrant kan nya mönster uppstå. Det datorbaserade programmet Atlas.ti användes som analysverktyg. De delar av intervjuerna som var relevanta för studien transkriberades och fördes in i programmet tillsammans med intervjuernas ljudfiler, varefter intervjuerna som var inspelade på min telefon raderades. För att jag strävade efter att bilda en avslappnad intervjusituation pratades det ibland om saker som inte hade med ämnet att göra. "Small talk" transkriberades inte, utan endas de delar som hörde till ämnet och var relevanta för studien fördes in i programmet tillsammans med intervjuernas ljudfiler. Därefter raderades intervjuerna från min telefon. Intervjuerna lästes och lyssnades igenom flera gånger för att få en helhetsbild över materialet.

Intervjuerna analyserades separat och de delar i materialet som kunde tänkas vara betydelsefulla för analysen markerades.

Steg två inleds med att omvandla de markeringar som gjorts till koder. Koden fångar upp det viktigaste och grundläggande i ett fenomen. Hur man väljer att koda har att göra med vilken ansats man använder sig av. Fenomenografin betonar likheter och olikheter i individers upplevelser, så exempelvis koderna för hur de unga upplevde sin skoltid kunde se ut så här: *skolan: oas*, *skolan: tvång* och *skolan: källa till information*. På så sätt formades de anteckningar som gjorts till mindre koder.

I fas tre i analysen sorteras koderna och samlas i olika potentiella teman. Koderna jämförs och analyseras hur de tillsammans kan bilda ett övergripande tema och mindre underteman (Braun & Clarke, 2006). För att visualisera koderna och underlätta arbetet att se helheter, färgkategoriserades koderna så att exempelvis alla koder som hade att göra med vänskap blev röda. Genom detta sätt upptäcktes några koder som inte passade in någon färgkategori. De kodernas relevans analyserades på nytt och endera placerades i en färgkategori eller förkastades.

Nästa steg är att kritiskt granska de teman som uppstått. Teman måste skilja sig från varandra och koderna inom dem bilda ett koherent mönster. Här kan vissa teman flyta samman och andra benas ut och bilda nya mönster (Braun & Clarke, 2006). Här skedde en ny genomgång av materialet för att säkerställa att alla koder stämde och att alla relevanta koder fångats upp. Sedan bearbetades koderna. En del slogs ihop och en del förkastades. Därefter grupperades koderna i preliminära teman. Med hjälp av Atlas.ti analyserades koderna inom gruppen för att se hur och om de sinsemellan hade ett samband och bildade mönster. På så sätt kunde urskiljas ifall någon kod avvek från de andra och inte passade in, och så småningom utarbetades studiens slutliga teman.

I steg fem definieras essensen inom de olika teman, det vill säga vad som är intressant och relevant för studien inom just det temat. Utgående från varje tema skrivs en kort analys. I den sjätte och sista fasen är alla teman utarbetade och namngivna och en rapport av analysen skrivs. Fastän de sex olika faserna i analysen kan uppfattas som en linjär process, är det ett "hoppande" av och an mellan de olika faserna (Braun & Clarke, 2006).

6. Forskningsresultat och tolkning av resultaten

Till följande presenteras resultaten enligt de teman som vuxit fram under analysens gång. De fem teman som uppstod var: *vänskapsrelationer*, *skolans betydelse och*

skolframgångar, framtidsplaner och ansvarets påverkan på hälsan, stödbehov av skolan som institution samt stödbehov av skolpersonal. Under varje tema redogörs för olika aspekter inom temat som framkom, både likheter och olikheter mellan informanterna. Resultaten stöds av citat. Citaten från intervjuer gjorda på finska, har översatts till svenska. Citaten är skrivna i skriftspråk så att eventuella dialektala skillnader inte skall påverka informanternas anonymitet. Av samma orsak används enbart ord som förälder och syskon. Namnen är fingerade och informanterna kallas för ungdomar oavsett vilken ålder de har idag, eftersom de i intervjusituationen reflekterade över sin tid som barn och ungdom.

6.1. Vänskapsrelationer och fritidsintressen

Aldridge och Beckers (1993) tidiga studier visar att ett ökat ansvar påverkar sociala relationer. De nämner exempelvis problematiken i att inte alltid kunna delta i det vännerna gör kan bidra till att vänskapen rinner ut i sanden. Det kan också kännas svårt att bjuda hem vänner (Aldridge & Becker, 1993). Utmaningar i vänskapsrelationer var något som den här studiens informanter hade erfarenhet av. För Lisa och Julia, som båda hade ett stort ansvar påverkade det konkreta behovet av hjälp hemma deras sociala relationer. Båda hade vänner, men en del av Lisas vänner slutade att ha kontakt med henne eftersom hon hela tiden bortförklarade varför hon inte kunde umgås och hemlighöll saker för att inte försäga sig. Liknande gällde omsorgsgivare i Bolas et al. (2007) studie. Ungdomarna distanserade sig från kamratkretsen av rädsla för att bli avvisade, stigmatiserade och missförstådda på grund av omsorgsrollen och blev på så sätt utan det sociala stöd vänskapsrelationer för med sig (Bolas et al., 2007).

Julia tog heller inte hem vänner så ofta, och ifall hon gjorde det var det sent så föräldrarna sov eller inte var hemma. Ibland då hon hade planerat att göra något med sina vänner, behövdes hon plötsligt i hemmet. Ifall hon då valde vännerna fick hon skuld känslor för att hon inte var hemma och gjorde det som behövdes. Skuld var något ofta återkom i diskussionen med informanterna. Skuld över att de inte var hemma i beredskap om de skulle behövas. För Emma och Ellen som kände ett mer emotionellt ansvar var känslan av att alltid vara tillgänglig stark. De hade båda tid att vara med vänner men var som Ellen uttryckte det, alltid i "stand by" om de skulle behövas. Också Jenny beskriver sin kamp mellan att ha ett eget socialt liv och finnas till hands hemma.

Nog kunde jag lämna hen för det gick på det sättet inte någon akut nöd på hen. Men det är den där skulden som är så hemsk och jobbig. Såklart försöker man leva sitt eget liv och göra egna saker, men det är tungt att känna sig skyldig alltid då du gör de där egna sakerna och lämnar, och inte är där hemma och hjälper och är till hands. Också att veta att då föräldern inte mera arbetar, blir hens egna sociala nätverk hela tiden blir mindre, så jag skulle ha velat vara ett sällskap. Men det blir en press att ha ett eget liv och samtidigt vara ett stöd där hemma. (Jenny)

I tidigare studier upplever ungdomar att vänner har svårt att förhålla sig till omsorgssituationen och man vill inte ta på sig andras problem (Aldridge & Becker, 1993; Moore et al., 2009). Julia berättade inte om hemsituationen och orsakerna till att hon inte kunde umgås för sina vänner för hon ville bespara dem sina problem samt att hon var osäker på om de skulle klara av att hantera dem. En annan orsak till att hon valde att inte ta hem vänner var skam över att hennes familj var annorlunda, och hon ville vara som alla andra. Bolas et al. (2007) beskriver hur det inte alltid handlar om att unga omsorgsgivare blir utfrusna ur kamratkretsen, utan mera om att de själva distanserar sig från vännerna på grund av olika rädslor och skam.

Skam var något som gjorde att flera andra informanter valde att umgås med vänner utanför hemmet, speciellt de som hade föräldrar med psykisk ohälsa. Många jämförde sin egen familj med andras och märkte redan tidigt att deras familjesituation skiljde sig från andras. Laura som hade ett mindre omsorgsansvar tog hem vänner efter skolan enbart då föräldern hade en period då hen mådde bättre. Emma som hade ansvar över en missbrukarförälder tog också hon hem vänner då hennes förälder hade en bättre period. Emmas vänner klarade av att förhålla sig till situationen, och hon upplevde det som positivt att hennes vänner aldrig kommenterade hemsituationen inför henne. Jenny, som hade en förälder med en fysisk sjukdom upplevde inte heller hon att vänskapsrelationerna påverkades negativt. Hon hade vänner som hon umgicks med också hemma, och varefter sjukdomen sakta framskred, levde vännerna med i den processen.

Att jag har haft någon att umgås med utanför hemmet har varit jätteviktigt, för det kändes ibland mer som en arbetsplats än som ett hem. (Julia)

Vänners betydelse lyfte alla fram som en skyddsmekanism som gjort att de trots ett tungt ansvar orkat med vardagen. Laura hade en väns familj som utvecklades till en stödfamilj åt henne. Där tillbringade mycket tid även när hennes vän inte var hemma. Julia och Emma hade ingen stor kamratkrets men uppger att de goda och pålitliga vänner de hade var väldigt viktiga. Ändå berättade de väldigt sällan för sina vänner om hur situationen såg ut där hemma och deras tankar kring den. Ellen hade några vänner hon kände att

hon kunde prata med, men som i Aldridge och Becker (1993) studie, visste vännerna inte riktigt hur de skulle förhålla sig. Detta är i enlighet med Barrys (2011) studie om unga omsorgsgivares sociala nätverk. Många av informanterna i den här studien valde att hålla sina olika nätverk skilt från varandra. Det handlade om skam, viljan att beskydda både vänner och familj samt att hålla skolvärden som en plats där man får koppla av och vara någon annan än man är hemma. Att inte sammankoppla dessa nätverk kan enligt Putnam (2002) leda till ett minskat socialt kapital gällande att "klara sig" istället för att "komma vidare" och nå sin fulla potential.

THL:s undersökning (2019) visar att ansvarsrollen inte påverkade flickornas fritidsintressen på någon skolnivå. Resultatet för denna studie visar också att ansvaret inte påverkade informanternas möjligheter att utöva en hobby. För några var ett fritidsintresse något som fungerade som en skyddande faktor och något som de värnade om. För de informanter som inte hade ett fritidsintresse var det frågan om ekonomiska orsaker och inte ansvaret i sig.

6.2. Skolans betydelse och skolframgångar

Alla informanter hörde till den grupp elever som hade det lätt för att lära sig och trivdes därför i skolan. Fastän deras fritid var begränsad så prioriterades läxorna och de upplevde att de hade tid att utföra dem. I Eleys (2004) studie upplevde unga omsorgsgivare att ansvaret inte påverkade skolan och prestationerna i sig, men att balansen mellan skola och fritid var energikrävande och tog sig ibland uttryck i försämrade skolprestationer (Eley, 2004). De unga i Moores et al. (2009) studie trivdes i skolan och beskrev skolan som en oas där de kunde fly plikterna under dagen, och läxor upplevdes som ett sätt att fly plikter hemma. Liknande tankar hade ungdomarna i den här studien. För Laura var skolan det enda stället som skapade rutin i vardagen och var det fanns trygga vuxna som lyssnade på henne och gav henne beröm och uppmärksamhet. Det var också orsaken till att hon hellre ville prata om sina hemförhållanden med någon utanför skolan och inte blanda ihop skola med hemmet. I skolan fick hon koppla av och vara någon annan. Hon trodde också att om hon skulle ha haft stabilare hemförhållanden skulle hennes skolgång gått ännu bättre. Också för Jenny var skolan en viktig plats som gav en möjlighet till välmående i en värld som för henne kändes både kaotisk och skrämmande. Att lyckas i skolan och få beröm för prestationer kändes bra, men det gjorde också hennes förälder glad vilket motiverade henne att göra ännu bättre ifrån sig.

Emma tyckte om att lära sig men trivdes inte alltid i själva skolmiljön. Julia som hade ett stort ansvar hemma tog sig alltid tid att göra sina hemuppgifter och upplevde att hon kunde koncentrera sig i skolan utan att tänka allt för mycket på hur det var hemma. Ellen upplevde att speciellt då hennes förälder mådde som sämst var det svårt att koncentrera sig och oron fanns alltid i bakhuvudet. Även om Ellen tyckte om att lära sig och trivdes i skolan så upplevde hon själva presterandet som finns närvarande i skolan som tungt då det också fanns ett presterande hemma.

Nästan alla påpekade att eftersom de hade lätt för att lära sig så krävdes det inte så mycket arbete för att lyckas i skolan och till skillnad från de tidigare studier, hade ingen behov av att få en särskild flexibilitet i undervisningen. Både Ellen och Lisas vitsord sjönk tillfälligt då deras föräldrar insjuknade och Lisa jobbade medvetet upp sina betyg under högstadiet. Hon märkte att ju högre vitsord hon hade, desto mindre frågade de hur hon mådde och hon kunde därför gömma sig bakom sina prestationer. Då Lisas medelvitsord var över nio blev hon den som läraren berömde inför klassen. Prestationsbaserat beröm var något som flera informanter nämnde som en positiv aspekt och Jenny menar att vitsord är ett mått på hur bra det går i livet. Hemma hade de ett ansvar och gjorde uppgifter som de sällan fick ett tack för, men i skolan fick de beröm då de gjort bra ifrån sig vilket kändes bra, även om det grundade sig på prestationer och inte exempelvis uppskattning för dem som människor. Lisa påpekar vikten av att lärare reagerar på ifall en elevs skolprestationer plötsligt förändras.

jag kommer ihåg de gånger jag varit i skolan och varit jätteorolig för hur hen mår då jag kommer hem, att är hen kvar? På något sätt fast jag inte någonsin visste hur dåligt hen mådde, så fanns det någonstans i bakhuvudet vet du att, det kan faktiskt hända det värsta (Lisa)

Jag kände ett ansvar över att hon skulle överleva (*Hur Emma beskriver sitt omsorgsansvar*)

Fastän alla informanter tyckte om skolan tog några informanter upp både oro och skuldkänslor de bar på under skoldagen. För Lisa var skolan ett ställe där hon fick vila eftersom det var påfrestande att vara hemma och hjälpa till hela tiden. Men samtidigt var det också psykiskt påfrestande att vara orolig under skoldagen då hennes förälder mådde som sämst. Emma upplevde inte heller att hennes förälders missbruk påverkade hennes vitsord negativt, tvärtom uppfattade hon att det var det enda i hennes skolvardag som fungerade, speciellt då det var som tyngst hemma. Men hela skolsituationen i övrigt upplevde hon att påverkades negativt av hennes förälders missbruk.

6.3. Answarets påverkan på hälsa och välmående

6.3.1 Val av fortsatta studier

Trots att informanternas skolprestationer skulle ha givit många möjligheter för vidare studier, var utbytesstudier eller flytt till en stad längre bort för att studera något som ingen av informanterna kunde tänka sig på grund av deras omsorgsroll. Gemensamt för många av dem som flyttat hemifrån är att de flyttat efter att de säkerställt att den de känner ett ansvar över får hjälp även när de inte är där. Amanda som inte är primärvårdare för sitt syskon är i det skede där hon formar sina planer för framtiden och känner sig både sentimental och ivrig inför förändringarna. Hon vill flytta hemifrån, men nära den övriga familjen så hon ofta kan hälsa på. Jenny gjorde ett sådant val då hon som 18 åring flyttade hemifrån efter att föräldern fått en assistent. Hon valde att bo nära sin förälder som hon besökte varje dag men kände en stor skuld för att hon flyttat. Julia bodde hemma också efter att småsyskonen flyttat hemifrån. Också hon flyttade efter att föräldern fick en personlig assistent, vilket de länge fick kämpa för att få rätten till. Hon upplevde att hon inte hade några drömmar på grund av sin stora arbetsbörda hemma och trängde undan sig själv och sina egna behov under studietiden. Hon visste inte vad hon hade för drömmar eftersom hon upplevde att det inte var relevant att tänka på just då. Hennes plan var länge att söka ett jobb i närheten.

Också Ellen insåg i ett ganska tidigt skede att hon inte kommer att flytta till annan ort och studera eftersom syskonet hon kände ett ansvar för ännu bodde hemma. Också hon flyttade till en lägenhet nära kärnfamiljen. Hon ville heller inte åka på utbyte eftersom hon ville vara tillgänglig ifall hon skulle ha behövts. Julia upplevde att ett utbytersår inte var möjligt i den verklighet som hon levde. Hon kände sig fången i sin omsorgsroll och kände inget stöd av sina föräldrar vare sig gällande studier, vidare utbildning eller flytt hemifrån.

Jag kände mig ganska fast, jag gjorde faktiskt det. ... ganska länge förträngde jag mig själv. Jag måste bara se till att det praktiska fungerade i situationen som den var (*Julia*)

Jenny åkte på utbyte då förälderns sjukdom framskridit till en nivå att hen inte längre var medveten om världen runt omkring. Laura skulle ha haft en möjlighet att åka på utbyte men valde att inte delta på grund av omsorgsrollen vilket hon nu i efterhand ångrar.

De ungas historier bekräftar Evans (2002) teori om en begränsad möjlighet till handling och påverkan. Evans (2002) menar att om en ung människa upplever begränsningar i möjligheterna att påverka under en längre tid, kan det leda till att man anpassar sina, i

det här fallet studieambitioner, för att passa in i den miljö och kontext den unga befinner sig i istället för tvärtom. Dessa begränsningar tolkas och förändras med tiden. De unga i Hamilton och Adamsons (2013) studie upplevde i likhet med ungdomarna i denna studie, att omsorgsansvaret inte påverkade beslutet att söka in till en högre utbildning, men nog valet av universitet eller högskola och utbildning. Emma utgick då hon funderade på vidare studier vad som gick att studera på det universitet som fanns närmast, inte utgående från vad som intresserade henne mest. Hon kunde inte tänka sig att flytta långt bort eftersom hon kände att hon måste vara nära i fall något skulle hända. Dearden och Becker (2002) nämner denna övergång som en risk där unga omsorgsgivare har en förhöjd risk att avsluta skolan och inte söka sig till vidare utbildning. De ungas berättelser tyder också på att omsorgsrollen inte alltid tar slut fastän man flyttar hemifrån. Att behöva vara självgående och inte få det stöd som behövs hemifrån i studierelaterade frågor gör skolans roll extra viktig för en del unga med ökat ansvar.

6.3.2 Omsorgsrollens positiva och negativa följder för välmåendet

Ordet självgående dyker upp på flera ställen och i flera av intervjuerna. Det var frågan om att dra sig undan och inte belasta den som redan har det jobbigt genom att till exempel inte fråga om hjälp med läxor. Emma säger att på vissa områden har hon vuxit upp för fort medan på vissa områden är hon lite efter, eftersom det tog henne så lång tid att göra sig fri från sina föräldrar. Att alltid sätta någon annans behov före sina egna, var något som Julia nämnde att gick ut över hennes välmående.

THL:s skolhälsoundesökning 2019 visade att psykisk ohälsa var det vanligaste hälsoproblemet bland eleverna. I den här studien uppgav alla förutom Amanda och Laura att de lidit av psykisk ohälsa under eller efter skoltiden. Flera av informanterna blev utbrända efter att deras ansvar lättat, till exempel efter att en förälder fått en personlig assistent eller att de flyttat hemifrån. Flera av dem har ännu i vuxen ålder fått bearbeta sina upplevelser av barn- och ungdomsåren.

Julia upplevde att hon inte kunde slå sig fri eller vara det barn hon borde ha fått vara, vilket påverkade välmåendet och gjorde att hon till sist blev utbränd. Ellen tampades med ångest och panikattacker genom skoltiden. Eftersom ansvaret var emotionellt beskriver hon bördan av att hela tiden vara tillgänglig och släppa allt ifall hon behövdes hemma. Informanterna upplevde konflikter gällande att balansera att prioritera sig själv och andra. Emma påpekar, att fastän hon blev utbränd, är det ändå inte en erfarenhet hon vill vara utan, eftersom det gav henne många nya insikter och gjorde att hon växte som människa. Laura påstår att hon trots allt inte skulle vilja ändra på sin bakgrund, eftersom den har

format henne som människa på ett positivt sätt, men hon är glad att hon har fått "växa på nytt" som vuxen i en trygg omgivning.

Newman och Blackburn (2002) menar att omsorgsrollen kan utveckla resiliensen hos ungdomar samt utveckla förmågor som individen kan ha nytta av i framtiden. Vidare utlyser forskarna mer diskussion kring hur ett omsorgsansvar ökar välmåendet positivt. Informanterna i studien upplevde att trots ett ansvar hemma som stundvis var väldigt tungt, gav det erfarenheter som utvecklat dem som människor i en positiv bemärkelse. Egenskaper som majoriteten av informanterna upplevde att ansvarsrollen bidragit till, är en förmåga att visa och känna empati, acceptera andra så som de är, en tro på sin egen förmåga samt ett lösningsfokuserat tankesätt där de klarar av att se problem från ett större perspektiv. Också förmågan att snabbt känna sinnesstämningar i ett rum menar flera att är en både positiv och negativ egenskap de utvecklat. Att ha gått igenom en svår tid tillsammans med en anhörig har gjort att Emma och Lisa idag har båda en väldigt bra relation till den förälder som var i behov av stöd och också till de andra vuxna som funnits där för dem under uppväxten.

Utgående från resiliensforskningen kan konstateras, att ansvaret har utvecklat resiliensen hos informanterna. Laura, Jenny och Ellen trodde också att de alltid har haft egenskaper som gjort att de klarat av sin situation, så som exempelvis envishet och en förmåga att anpassa sig. Laura upplever att hon har en inre styrka som är svår att beskriva, och hon hittade redan som liten på olika sätt att bearbeta det hon gick igenom, exempelvis genom att skriva dagbok. Individuella skyddsfaktorer, så som vänner och fritidsintressen var det som informanterna beskrev som orsaken till att de trots allt orkade. Julia beskrev att hon hade ett fritidsintresse hon slaviskt höll fast vid, men när hon märkte att kraften inte heller räckte till för det, blev hon utbränd. De övriga informanterna nämner vänner och sociala nätverk som viktiga under de svåraste åren. Både Masten et al (1990) och Masten och Reed (2002) nämner att samhällseliga faktorer som bidrar skyddande är bland annat positiva upplevelser i skolan och ett socialt deltagande i organisationer och föreningar (Masten et al., 1990; Masten & Reed, 2002). Speciellt Laura beskriver skolan som en viktig plats för hennes välmående. Hur jobbigt det än var hemma var skolan och skolarbeten något hon höll fast vid, och så som framkommit i tidigare kapitel gav skolan informanterna viktiga rutiner och trygghet i vardagen.

6.4. Informanternas stödbehov av skolan som institution

Ur tidigare studier framkommer förslag på hur skolan kan stöda unga omsorgsgivare då de väl är identifierade som grupp (se bl.a Dearden & Becker, 2002; Cass et al., 2009; Moore et al., 2009). Denna studies resultat, samt urvalsprocessen för studien visar att unga omsorgsgivare fortfarande är osynliga i åtminstone en stor del av de finländska skolorna. Informanterna ger exempel på hur skolan skulle kunna identifiera dessa elever för att sedan kunna arbeta vidare och ge dem det stöd de behöver. Ett förslag är kontinuerlig uppföljning av elevers hälsa.

6.4.1. Kontinuerlig kontroll av elevers psykiska hälsa

För att identifiera och stöda unga omsorgsgivare ansåg flera av informanterna att elevers hälsa borde fortsätta att kontinuerligt utvärderas också i andra stadiets utbildningar. I likhet med ungdomar i tidigare studier (Aldridge & Becker, 1993), upplevde informanterna att de tvingats växa upp för snabbt och hade ett ansvar som varför stort för deras ålder. Emmas erfarenhet var att det var hon själv som måste öppna upp till diskussion om hennes hemförhållanden och välmående. Hon ansåg att det inte borde behöva vara på de ungas ansvar att ta det första steget till en konversation för att någon skall fråga hur de mår. Liknande tankar hade deltagarna i Moore et al. (2009) studie. Där betonades en önskan om att skolan skulle ta en aktivare roll, eftersom många inte kände sig bekväma med att vara den som tog steget till en första kontakt med skolan (Moore et al., 2009).

Alla informanter var av den åsikten att elever borde få en möjlighet att berätta om sina eventuella utmaningar i vardagen, eftersom alla problem inte syns utåt. Det skulle kunna ske genom en kontinuerlig utvärdering av elevers välmående genom hela grundskolan.

Fastän informanterna ansåg att ett system där alla med jämna mellanrum skulle få träffa elevhälsan skulle gynna alla elever, hade inte alla informanter ett behov att diskutera sina hemförhållanden och ansvarsutmaningar just i skolan. Laura ville inte prata med någon av skolpersonalen om sina hemförhållanden, för att i skolan fick hon vara någon annan än den hon var hemma. Laura hade fått hjälp av socialtjänstens ungdomsarbetare som spelade en viktig roll i hennes liv. Amanda i sin tur ville ha ett distanserat förhållande till lärarna i gymnasiet eftersom hon trodde att det påverkar vitsorden om de "får en uppfattning om en", men ansåg att det borde erbjudas möjligheten att diskutera med elevhälsan lite oftare. Hon föreslog att kontrollen skulle kunna vara en utvärdering av hälsan på samma sätt som skolprestationer utvärderas, och i samband med det skulle

frågor kring hemförhållandet kunna tas upp. På så sätt skulle det bli en rutinmässig sak som görs utan att någon behöver känna sig stämplad.

6.4.2. Human atmosfär – också i gymnasiet

Alla informanter hade gått i gymnasiet, åtminstone en tid. Laura slutade då hon gick i ettan och Amanda går som bäst i gymnasiet. Gymnasiet skiljer sig från grundskolan på flera sätt och informanterna hade olika upplevelser av gymnasietiden och den atmosfär som rådde där. Gymnasier sinsemellan tävlar om elever och elevers prestationer och vitsorden har blivit allt mer värdefulla för framtida studiemöjligheter. Lisa kom från en skola som hon menade att ansåg sig vara bättre än andra. Det innebar att problem sopades under mattan för att visa en skinande fasad. Det gjorde att Lisa hade en känsla av utanförskap trots att hon hade vänner. Utanförskap upplevde också unga omsorgsgivare i THL:s (2019) skolhälsoundersökning. Ett mentalt utanförskap genomsyrar även den tidigare forskningen på flera plan. Moore et al. (2009) betonar vikten av inklusion och mångfald, men även ett normförändrande arbete på samhällsnivå för att på sikt ge en känsla av grupptillhörighet utan stigmatisering på grund av hemförhållanden (Moore et al., 2009).

Laura som var som mest inne i sin omsorgsroll då hon gick första året i gymnasiet valde att sluta skolan efter det första året, bland annat på grund av sin omsorgsroll. Hon beskriver sina minnen av gymnasiet som en kall värld. Enligt henne skulle det ha känts bra om någon från skolans sida hade frågat varför hon vill sluta gymnasiet även om hon inte tror det skulle ha påverkat hennes beslut. Laura fortsatte sedan studera inom en yrkesinriktad utbildning var hon upplevde atmosfären som humanare och varmare. Laura hittade en skola hon trivdes i, men som Dearden och Becker (2002) tar upp i sina studier, så har unga omsorgsgivare en större risk att avsluta skolan i brytningsskedet mellan grundskola och gymnasium. Amanda beskriver gymnasiets atmosfär som anonym, där relationer till lärare inte existerar på samma sätt som i grundskolan och ingen riktigt bryr sig. Hon menar att alla är så fokuserade på skolarbeten att ingen tar sig tid att besöka elevhälsan.

Majoriteten av informanterna ville bli identifierade och sedda av skolan, men upplevde gymnasiet som anonymt med plats och tid för enbart studier. Detta tangerar upplevelserna de unga som deltog i Moore et al. (2009) studie hade. De ville bli identifierade av skolan men efterlyste en trygg och inbjudande skolmiljö som utgångspunkt för att eleverna skall känna att de kan dela med sig av sina utmaningar.

De anser att det är på skolans ansvar att bilda en miljö där alla känner sig sedda och accepterade (Moore et al., 2009).

Upplevelserna av gymnasiets atmosfär skilde sig mycket mellan informanterna. Emma och Ellen trivdes allra bäst i gymnasiet. Ellen hade lärare och personal som hon beskriver som "världens ljuvligaste människor". Ellen bodde i en stad där det fanns flera gymnasier att välja på, och kunde välja den skolan som enligt henne hade en väldigt öppen atmosfär.

I gymnasiet var dom jättemycket mer hjärtliga. Det var inte som en plåga som att ta med någon och kopiera för att fråga hur hen mår. Kanske de hade mer tid, kanske jag var mer mottaglig, jag vet inte. Jag fick ett jättevarmt mottagande helt från början (*Ellen*)

Också Emma kände att det var först i gymnasiet som hon på riktigt fick vuxna som såg och lyssnade på henne och hon fick den hjälp hon behövde.

6.4.3. Psykisk ohälsa och mångprofessionellt arbete

Tre av ungdomarna hade ett ansvar över en närstående med psykisk ohälsa och/eller missbruk. Precis som ungdomarna i Mc Andrew et al. (2011) studie, var det något som de önskade att det skulle pratas ännu mera om i skolan (Mc Andrew et al., 2011). Även flera av de andra informanterna tampades med den egna psykiska hälsan på grund av hemförhållandena under skoltiden och alla informanter uppgav att deras psykiska hälsa har påverkats även senare i livet. De önskade att en kontinuerlig diskussion om psykisk ohälsa skulle ges utrymme i läroplanen, och inte som ett tema som tas upp nu och då. Under intervjuerna diskuterades stigmatiseringen kring psykisk ohälsa. Emma och Lisa ansåg att det är vuxna som stigmatiserar, inte de unga. Det är vuxna som tycker att det är ett jobbigt ämne att prata om.

Om man jämför det lite med sexualundervisningen, att den tar man inte tag i i skolorna alltid kanske, för att till och med läraren tycker att man inte vågar riktigt tala om det, det är lite pinsamt och så vidare. Men det här med psykisk ohälsa är lite likadant men för att också vuxna känner en viss slags stigmatisering och stämpel då man talar om psykisk ohälsa, så man vågar inte tala om det med riktiga beskrivningar. Sen också vet du, att det är lite avlägset. Att när läraren pratar om psykisk ohälsa så är det att ja, depression är det här, men man tänker inte på att det här kan drabba vem som helst. (*Lisa*)

En orsak till att informanterna valde att inte berätta om sin hemsituation var just stigmatisering kring speciellt missbruk och psykisk ohälsa. Emma ville inte ha en negativ

reaktion om hon berättade om hur hon känner ett ansvar över sin missbrukande förälder, eftersom så många vuxna hade visat att "det inte är okej att ha en sådan familj".

Vuxna kan för exempelvis en psykolog berätta nästan vad som helst utan att behöva vara rädd för att hen för informationen vidare, eftersom psykologen har tystnadsplikt. Här fanns en problematik kring att de unga ville jämföras med vuxna gällande på vilket sätt deras information behandlas. Informanterna var väldigt medvetna om vad de kunde berätta utan att skolpersonalen var tvungna att ta kontakt med föräldrar eller barnskyddet och vilken information som krävde utredning. Det var bara Emma som inte var rädd för att berätta om sina utmaningar med en missbrukande förälder eftersom hon visste att hon enbart skulle få bo mera hos den andra föräldern i så fall. Men även hon undrade varför ingen i skolan frågade hur hon mårde, även fast hon visste att det var känt hur svår hennes hemsituation var.

En annan aspekt som kom fram gällande att inte berätta och få hjälp, var att många upplevde att det inte fanns någon hjälp att få. Amanda säger att om hon skulle veta att exempelvis en kurator kan hjälpa henne och hennes familj att få den hjälp de behöver så skulle hon såklart berätta, men att hon tror att de skulle tycka att hon är knäpp och uppmana henne att "googla" själv. Att personalen skulle tycka att hon är galen beror enligt Amanda på att ingen förstår deras familjesituation och att det finns en stor risk att allt bara skulle bli värre, vilket tyder på en avsaknad av tillit till både personal och skol- och hälsovårdssystem. Att be om hjälp var också svårt för de unga som hade närstående med fysiska svårigheter, eftersom det var svårt för exempelvis föräldern att acceptera att familjen behövde hjälp utifrån. På samma sätt resonerade ungdomarna i Moore et al (2009) studie, där oförståelse och okunskap om både funktionsnedsättningar, psykisk ohälsa och de utmaningar som unga omsorgsgivare upplever i skolan, bidrog till att de valde att inte dela med sig av sina utmaningar. Amanda är också kritisk till att ta emot utomstående hjälp på grund av rädsla för hur det skall påverka familjedynamiken. Unga i tidigare studier nämner också rädslan för att få oönskad hjälp eller bli stigmatiserade om de berättar om sin hemsituation i skolan (Aldridge & Becker 1993; Moore, 2005; Moore & McArthur 2009).

Att allt bara blir värre är något som genomsyrar flera intervjuer. För att öka tilliten till själva skolsystemet önskade informanterna ett mer synligt mångprofessionellt arbete mellan skolan och andra instanser. För Laura blev socialtjänstens ungdomsmottagning hennes räddning och utan dem tror hon inte att hon skulle ha klarat sig så bra i livet som hon gjort. Med dem kom hon i kontakt då de varit och berättat om sin verksamhet i

skolan. Hon fick också träffa en ungdomsarbetare en gång i veckan i skolan. Det här är ett bra exempel på hur ett samarbete med utomstående instanser och organisationer kan ge ett lyckat resultat.

6.5. Informanternas stödbehov av skolpersonalen

Tilliten till vuxna människor var något som speciellt Lisa och Julia tampades med under skollåren. Hemsituationen kopplat till att båda var rädda för socialtjänsten samt vetskapen om att skolpersonalen var anmälningsskyldiga ledde till att deras tillit till vuxna människor var nära intill obefintlig. Denna avsaknad av förtroende var en orsak till att de hade svårt att prata med skolpersonal även när de kanske innerst inne ville.

Det var ju det som var så konstigt vet du, att det var ju två sidor igen. Samtidigt som jag önskade hela tiden att någon skulle se mig och någon skulle bry sig och någon skulle fråga hur jag mår, så var jag samtidigt att jag litar inte på vuxna, jag vill inte tala med nån vuxen, jag vill inte ha hjälp, jag klarar mig själv. *(Lisa)*

Har man under sin uppväxt lärt sig att inte lita på vuxna så är det inte automatiskt att man far till andra vuxna heller, för man kanske inte ser dem som trygga och pålitliga och att de kan hjälpa. Det är kanske där någonstans jag tror att grundproblematiken ligger. *(Julia)*

Att som vuxen bygga upp en tillit gentemot ett barn som har utmaningar med att lita på vuxna människor kräver enligt informanterna ett långsiktigt och envist arbete. Alla informanterna ansåg att de hellre skulle ha pratat med en lärare som första kontakt, efter som de kände lärarna bättre och hade en större tillit till dem än till exempelvis kuratorn som kändes främmade. Problemet är att de upplevde att ingen lärare frågar.

min klasslärare kom till mig och jag tänkte att nu kommer hon att fråga hur jag mår och nu tänkte jag att nu kanske jag kan berätta. Jag kände någon slags tillit till henne, hon var en sorts hönsamma. Men hon frågade aldrig utan, sa bara att nu har vi bokat en tid åt dig till kuratorn. Jag kände en enorm besvikelse över att man slussade mig vidare. *(Lisa)*

jag bryr mig om dig men nu räcker min kompetens inte mera. Men vi kan tillsammans gå till kuratorn, jag tror den här människan kan hjälpa dig. *(Lisa om hur hon önskar att lärare skulle säga)*

Vuxna måste förstå hela det här fenomenet och de här barnens erfarenhetsvärld. Vuxna måste få ett språk att använda. Att bara fråga ja din förälder är sjuk, hur känns det? - är väldigt abstrakt. *(Jenny)*

Lisa började gå hos kuratorn men satt tyst i timtal. Efter några månader insåg hon att kuratorn var den enda vuxna som tog sig tid och brydde sig tänkte hon att kuratorn kanske är värd tilliten och öppnade upp så småningom. Ändå var hon försiktig med vad hon sa och förfinade historierna. I något skede nådde hon en punkt då muren föll och hon kunde inte hålla tillbaka. Kuratorn blev den enda trygga vuxna Lisa haft på många år.

Precis som på alla arbetsplatser är också har också skolpersonalen olika ansvarsområden. Lärarna har det pedagogiska ansvaret medan skolhälsovårdaren och kuratorn är en del av den synliga elevhälsan i skolan. Övriga inom elevhälsan är skolpsykolog och läkare. Alla informanterna delade åsikten om att de hellre skulle som första kontakt ha prata med sin egen lärare, eftersom de kände sin lärare bättre, och hade en större tillit till hen än exempelvis kuratorn. Speciellt i de här fallen där de unga redan har byggt upp en skyddsmur omkring sig är detta första möte väldigt viktigt och kan vara avgörande för vad som händer sen. Inne på samma spår är Moore et al. (2009). Ett av resultatet i deras studie var att titeln inte spelade så stor roll, viktigast var att personkemin fungerade och att det var klart och tydligt vem ungdomarna kunde vända sig till. Eftersom både informanterna i denna och Moore et al. (2009) studie ansåg att kuratorn inte alltid är den de först helst skulle ta kontakt med, och Moore et al. (2009) menar att det skall vara tydligt vem man kan ta kontakt med, syns ett behov av att också lärarna visar att de är tillgängliga i frågor som berör välmående, åtminstone som första kontakt för eleverna.

Alla informanter förutom Amanda och Ellen, har utexaminerats från grundskolan före elevvårdslagen uppdaterades år 2013. Enligt den uppdaterade lagen skall den som känner en oro för eleven i fråga vara den som tar kontakt med eleven. Det betyder att om en lärare är orolig för en elevs välmående är det hen som först skall diskutera saken med eleven och tillsammans med eleven fundera på alternativ som ett besök till hälsovårdare eller kurator. Därmed borde lärarna i dagens läge inte skyffla eleverna direkt till kuratorn, eller meddela kuratorn om oron, utan själva diskutera med eleverna först.

Om en anställd vid läroanstalten eller inom elevhälsan bedömer att det behövs psykolog- eller kuratorstjänster inom elevhälsan för att förebygga eller övervinna studiesvårigheter eller sociala eller psykiska svårigheter hos en studerande, ska den anställde tillsammans med den studerande utan dröjsmål kontakta elevhälsans psykolog eller kurator och

lämna de uppgifter som den anställde känner till och som behövs för bedömning av behovet av stöd (*Lag om elev- och studerandevård, 628/ 1998 §16*)

Såhär efteråt tänker Lisa att lärare inte har beredskapen att veta vad de ska säga och fråga, därför slussar de eleverna vidare till kuratorn. Men enligt henne är det fel eftersom "man inte kan skicka alla elever som gråter eller beter sig illa till kuratorn". Informanterna var alla av den åsikten att lärarna borde utrustas med verktyg så de kan möta dessa ungdomar med rätt sorts frågor och våga lyssna på svaren. I intervjun med Jenny, diskuteras hur omöjligt det är att plötsligt börja diskutera sensitiva ämnen med en främmande människa. Precis som i Lisa fall föreslår Jenny ett envist, förtroendefullt och långsiktigt arbete med ungdomarna innan man kan börja diskutera mer känsliga ämnen.

I den uppdaterade elevvårdslagen (2013) beskrivs också den transparens gällande det som diskuteras om eleven med andra instanser. Det betyder att eleven har rätt att vara delaktig i de diskussioner som berör hen själv, samt få veta vilken information som förs vidare. Enligt Mc Andrew et al. (2011) och Lefevres (2010), är det viktigt att använda ett språk som är passande för elevens ålder. Lefevres (2010) menar att barn och unga ofta är mer resilianta än vi tror, och klarar av att höra om exempelvis sjukdomar vid de rätta benämningarna. Flera av informanterna fick heller inte vara delaktiga i exempel diskussionerna som berörde deras närståendes sjukdomar och på så sätt också berörde dem eftersom de tog eller kände ett ansvar över dem. Lisa visste på riktigt inte hur sjuk hennes förälder var förrän hon blev vuxen och enligt Jenny målar barn lätt upp monster på väggarna och kan tro att saker är värre än de egentligen är ifall det inte pratas om det som föregår med de rätta benämningarna. På samma sätt kände ungdomarna i Dearden och Beckers (2002) studie. De kände sig åsidosatta i diskussionen som berörde dem de hade ett ansvar över, dels på grund av att de inte blev inkluderade i diskussionen, dels för att språket inte var anpassat så att de förstod vad som diskuterades. Cooklin (2010) framhäver barnens rätt att bli informerade om föräldrars tillstånd, speciellt barn till vuxna med psykisk sjukdom och missbruk.

Ungdomarna i Moore et al. (2009) studie upplevde både ett utanförskap och oförståelse av både personal och andra elever, och också Amanda och Julia påpekade att ingen förstår deras situation och det finns ingen hjälp att få. Att skolpersonalen skulle förstå de ungas erfarenhetsvärld så som Jenny nämnde, skulle kunna vara ett första steg i rätt riktning. Mc Andrew et al. (2011) beskriver hur de unga själva är de som är de bästa

lärarna i ämnet och unga omsorgsgivares egen kunskap borde utnyttjas då lärarna utrustas med verktyg för att bemöta dessa elever.

Flera informanter hade också erfarenheter av att de blivit positivt och professionellt bemötta av skolpersonalen. Ellen minns en kanslist i gymnasiet som tog henne på sitt rum då Ellen, vars hemsituation resulterat i ångest och panikattacker, började må dåligt under skoldagen. Ellen upplevde att personalen var väldigt uppmuntrande och ordnade hennes skolgång enligt hennes behov. Skolan var medveten om hennes kamp med den egna psykiska hälsan men inte hennes bakgrund och hemförhållanden som orsakat dem. Kanslisten är ett bra exempel på hur lite det kan krävas av en i personalen för att på ett positivt sätt ta unga i beaktande.

Det var skolsekreteraren som tog in mig på sitt rum. Så hon satt egentligen bara vid sin dator och sa att du kan stänga dörren där. Så satt jag där och hon hjälpte mig att andas lite och så när det äntligen var över och jag sa att okej nu börjar jag må bättre så sa hon att jag är jätte blek vill jag ha lite kakao? Finns i lärarrummet, och så gick hon och hämta en kopp kakao åt mig. Sen fråga hon om hon får säga åt någon. (Ellen)

Elevvårds- och barnskyddslagen är till för att skydda de unga. Några av informanterna uttryckte en irritation över hur det som sägs tolkas och förs vidare, speciellt till föräldrarna. Amanda berättar hur hon en gång gick till hälsovårdaren för att hon ville prata om sin oro över att orka behålla sina goda vitsord länge till på grund av problem i vänskapsrelationer, dyslexi och behov av glasögon. Hälsovårdaren ringde föräldrarna trots att hon lovat att hon inte skulle göra det och Amanda har sedan det aldrig pratat med hälsovårdaren igen. Trots lagen ändrats har Amanda som just nu går i högstadiet erfarenheter av att det fortfarande görs beslut bakom elevens rygg och i hennes fall ledde det till att hon aldrig mera pratade med någon i skolpersonalen om sina vardagsutmaningar efter att skolhälsovårdaren inte höll sitt löfte. Hon var väldigt besviken efteråt eftersom hon upplevde en lättnad över att få prata med hälsovårdaren i stunden.

Jag tycker på riktigt det är irriterande hur ordagrant alla kuratorer och alla agerar. För på riktigt om du tänker, om jag säger åt en hälsovårdare att jag känner att jag måste berätta åt någon att jag är rädd att jag måste sluta skolan, så är jag inte liksom i livsfara. Efter det skulle dom ha kunnat erbjuda att jag skulle få gå i en mindre grupp som jag ha föreslagit, men jag fick inte för mina vitsord var bra. Men jag kände att jag inte orkar hålla dem bra så länge till. Men jag blev inte erbjuden smågruppsundervisning fast jag har koncentrationssvårigheter och jag

borde ha glasögon. Då jag sa att jag behöver glasögon sa de bara att det beror på att jag är i tonåren. (Amanda)

Amanda som är den yngsta informanten och går fortfarande i skolan, upplevde också att skolpersonalen har en handbok där de har en lösning på varje problem och eleverna behandlas som objekt istället för människor. I lågstadiet blev hon mobbad för att hon hade ett syskon med specialbehov, där önskar hon att skolan hade gjort mer.

Lärare har liksom en sån där bok där det står att nu säger eleven att hen mår dåligt, ring föräldrarna och säg att eleven mår dåligt. Det känns som att de har en sån där handbok var svaret finns om en elev säger nånting åt dem. Jag tycker inte alls det känns bra. Jag tycker att elever ska behandlas som människor oavsett vad problemet är. (Amanda)

Amandas historia visar åter ett exempel på hur viktigt det första mötet är. Ifall det inte känns som att man tas på allvar och inte får hjälp i frågor som berör skolmotivation och vitsord, kan det vara svårt att öppna upp för mer känsligare ämnen.

7. Sammanfattning och tolkning av resultaten

Resultaten av denna studie visar att omsorgsansvaret bland informanterna som deltog i denna studie påverkade deras vänskapsrelationer, framtidsplaner samt deras välmående på gott och ont. Skolan upplevdes som en viktig plats var de flesta önskade bli sedda och få stöd, framförallt av den egna läraren. Till följande sammanfattas studiens resultat utgående från forskningsfrågorna: På vilket sätt upplevde före detta och nuvarande unga omsorgsgivare att deras skolvardag påverkades eller påverkas av det ökade ansvaret hemma? Hurudant stöd skulle före detta unga omsorgsgivare ha behövt och nuvarande unga omsorgsgivare behöva från skolans sida?

7.1. Forskningsfråga 1

Resultaten visar att den största utmaningen informanterna upplevde i sin skolvardag var att balansera det egna sociala livet med behovet av att finnas till hands hemma. De sociala relationerna påverkades negativt då vänskapskretsen för flera av informanterna blev begränsad. En del av ungdomarna med närstående som led av psykisk ohälsa bortförklarade och hemlighöll. Detta gjorde att vänskaper rann ut i sanden och att de undvek att ta hem vänner efter skolan. Skam över att ha en annorlunda familjesituation samt beroende på hur familjemedlemmen mårde i stunden, ledde till att de valde att hålla olika sociala nätverk skilt från varandra. Några hade ändå vänner som de kunde anförtro sig åt och som stod vid deras sida även under svåra perioder.

Ansaret gjorde dem bundna till hemmet och den de kände ett ansvar för, också då det gällde framtidsplaner och val av vidare utbildning eller utbytesstudier. Ingen av informanterna upplevde att ansvaret påverkade skolprestationerna negativt i det stora hela, utan de flesta upplevde sig som överpresterare. Ansvaret påverkade heller inte valet att studera eller inte studera vidare, men nog valet av skola. De formade sina val av studieinriktning utgående från vad som fanns tillgängligt i det universitet eller högskola som låg närmast hemmet och ingen hade åkt på utbyte under den tid ansvaret var som störst. Ungdomarna upplevde sig självgående från en tidig ålder, och flera av informanterna kände inget stöd hemifrån gällande studierelaterade frågor.

Bundenheten till sin ansvarsroll påverkade välmåendet negativt för en del av informanterna. Fyra av informanterna hade lidit av psykisk ohälsa under och/eller efter skoltiden som en följd av det ökande ansvaret hemma. Fastän ansvaret hade negativa följder för de flesta, bidrog ansvaret också till mycket positivt samt en utveckling av resiliens bland informanterna. De upplevde att ansvaret gjort dem empatiska, accepterande, lösningsfokuserade samt sensitiva för olika sinnesstämningar. De hade också utvecklat en tro på sin egen förmåga och speciellt två av informanterna berättade att de hade fått en väldigt bra relation till den de kände ett ansvar över.

7.2. Forskningsfråga 2

Resultaten visar på olika behov av stöd de unga omsorgsgivarna skulle ha behövt och behöver i skolan. De flesta unga omsorgsgivarna önskade bli sedda av skolpersonalen samt hade en önskan om att psykisk ohälsa skulle diskuteras mera i skolan för att minska på stigmatiseringen kring ämnet. Skolan upplevdes som en viktig plats där de unga fick struktur och trygghet i vardagen. En del unga drog sig ändå för att prata om sina utmaningar på grund av bristen på tillit till vuxna människor som följd av en uppväxt i en omsorgssviktande miljö. En informant miste tilliten till skolpersonalen efter ett oprofessionellt bemötande. I informanternas berättelser framkommer att de helst skulle ha diskuterat sina belastningar med en bekant lärare, och ansåg att lärarna borde rustas med verktyg för att bemöta dessa unga på ett respektfullt sätt. Alla elever ville dock inte prata om sina hemförhållanden i skolan, men ansåg ändå att alla borde få möjligheten att diskutera sina utmaningar med någon, oavsett problem. För att öka tilliten till både personalen och skolsystemet, önskade informanterna ett mer synligt, mångprofessionellt arbete mellan skolan och andra instanser vilket också läroplanen uppmanar till (Utbildningsstyrelsen, 2014).

Informanterna önskade ett skolsystem där alla skulle få en möjlighet att oftare få dela med sig av sina utmaningar i vardagen. De önskade att de kontinuerliga hälsokontrollerna skulle fortsätta också i andra stadiets utbildningar och de skulle gärna se information om psykisk ohälsa och främjande av psykisk hälsa som en del av läroplanen. Ungdomarna i denna studie var dock väl medvetna om vilka lagar som råder inom elevhälsan och visste vad de kunde berätta inom ramen för tystnadsplikt. Det gjorde att många förfinade sina historier av rädsla för följderna eller att få oönskad hjälp. Resultaten visar ett behov av att eleverna får vara delaktiga i diskussionen som berör dem själva, så att de kan vara säkra på att inga beslut fattas bakom deras ryggar. Även här syns behovet av mångprofessionellt arbete samt transparens i elevvårdsarbetet.

8. Tillförlitlighet och trovärdighet

Det har ofta diskuterats huruvida en kvalitativ studie kan vara objektiv. Kvale och Brinkmann (2014) definierar en kvalitativ objektivitet som en tillförlitlig kunskap som är fri från fördomar och erfarenheter. På så sätt menar författarna att det är möjligt att utföra en objektiv, icke snedvriden, kvalitativ studie. Forskarens del i en kvalitativ studie är stor. Forskaren är exempelvis den som bestämmer vad som skall studeras och genomför intervjuer och tolkar material. Även om en objektivitet eftersträvas påverkar de egna erfarenheterna tolkningen av resultaten (Kvale & Brinkmann 2014). Därför är det viktigt att jag som forskare är medveten om min egen närvaro i forskningen för att kunna redovisa ett så sanningsenligt resultat som möjligt.

Reabiliteten, tillförlitligheten, diskuteras ofta i samband med huruvida en annan forskare kan reproducera samma svar vid en annan tidpunkt. Det handlar också om hur en informant kan ändra sina svar mitt i en intervju eller ge ett annat svar på samma fråga till en annan intervjuare. Fastän tillförlitligheten ökar ifall flera forskare intervjuar och tolkar resultaten, så påpekar Kvale och Brinkman (2014) att ett allt för stort fokus på tillförlitligheten kan hämma kreativiteten och variationen i intervjusituationen. Resultatet gynnas då intervjuaren får vara flexibel och improviserande i intervjun och följa upp nya infallsvinklar (Kvale & Brinkmann, 2014). I intervjusituationen användes en intervjuguide som säkerställde att alla informanter fick diskutera samma frågor, vilket höjer tillförlitligheten i en kvalitativ intervju. På grund av ämnets natur och önskan om att hitta nya infallsvinklar och oupptäckta områden användes öppna frågor med fokus på följdfrågorna, eftersom informanternas bakgrund och omsorgsroll var varierande. Dock

höll jag mig till god vetenskaplig praxis i intervjusituationen och undvek ledande frågor. Genom att göra anteckningar för varje steg i analysen samt så tydligt som möjligt redogöra för analysprocessen och de val som gjorts, har jag försökt göra studien så transparent och tillförlitlig som möjligt.

Validiteten, trovärdigheten, definieras ofta utgående från frågan huruvida man faktiskt undersöker det man avsett att undersöka? I en kvalitativ studie är pålitligheten beroende av att forskaren hela tiden kontrollerar, ifrågasätter och teoretiskt tolkar sina resultat. Genom att hela tiden ha forskningsfrågorna i åtanke höll jag mig till det som var relevant för ämnet. Beskrivningskategorierna i analysfasen representerade informanternas åsikter och kunde kopplas till fenomenet som undersöks. Validiteten syftar också till huruvida studiens forskningsmetoder har lämpat sig för att svara på forskningsfrågorna (Kvale & Brinkmann, 2014). Denna studies resultat och diskussion fastställer att forskningsfrågorna besvarats och metoderna därmed varit lämpliga. Att unga omsorgsgivare själva får berätta sin historia ökar på validiteten. Att söka efter en absolut sanning i en kvalitativ studie som denna är omöjligt. Studien utgår från att informanternas upplevda erfarenheter är det som är sanning för dem, och det är det som räknas i denna forskning. Huruvida det som berättas i en intervjusituation är sant kan ifrågasättas, men ifall det ifrågasätts huruvida deras upplevelser av just deras omsorgsroll är sann, förvrängs resultaten och validiteten lider.

9. Diskussion och förslag på vidare forskning

Syftet med denna studie var att synliggöra den osynliga gruppen ungdomar i vårt samhälle som fungerar som omsorgsgivare. Resultaten tolkades utgående från frågeställningarna: På vilket sätt upplever unga omsorgsgivare och före detta unga omsorgsgivare att deras skolvardag påverkades av det ökade ansvaret hemma, och hurudant stöd skulle unga omsorgsgivare behöva från skolans sida? Utgående från dessa resultat ges några förslag på fortsatt forskning och en kort redovisning för studiens begränsningar. Studien utgår från ett fenomenografiskt synsätt där skillnader och likheter mellan unga omsorgsgivares upplevelser under skoltiden är i fokus. I studiens resultat framkom många likheter i jämförelse med tidigare studier men också några olikheter. Den största delen av den forskning som för tillfället finns tillgänglig är gjord i Storbritannien, Schweiz och Australien. Att resultaten visade sig på flera plan likna varandra, är intressant med tanke på hur olika skol- och samhällsstrukturer är i de olika länderna. Det visar att unga omsorgsgivare upplever ansvarets påverkan på skolvardagen relativt lika, speciellt i höginkomstländer.

Tidigare forskning har visat att ett litet socialt kapital kan bidra till att en ung människa har svårt att utveckla sin fulla potential (Putnam, 2002). I värdegrunden för läroplanen för den grundläggande utbildningen (2019) betonas barnet som en unik och värdefull individ med rätt att växa till sin fulla potential som människa. Eleven behöver också få känna sig hörd och uppskattad i skolgemenskapen och känna att hen får stöd för lärande och välbefinnande (Utbildningsstyrelsen, 2014). Eftersom vänner var en viktig resurs för välmående, är det viktigt att dessa ungdomar uppmärksammas i skolan också för att också unga som inte är omsorgsgivare skall få en ökad förståelse för fenomenet.

Också skolpersonalen behöver få en förståelse för dessa ungdomar eftersom en lärare eller kurator kan vara den enda trygga vuxna för en ung omsorgsgivare. Dagens skolsystem är uppbyggt så att lärarnas primära roll är att undervisa och följa undervisningstider. I studiens resultat kan tolkas en önskan om att lärarna borde ha det mandatet, och ett skolsystem som möjliggör tid och rum för en lärare eller annan skolpersonal att ta emot en elevs berättelse i den stunden eleven väljer att berätta. Studiens resultat visar att på vilket sätt unga omsorgsgivare blir bemötta då de väljer att dela med sig av sin historia, har en stor betydelse för fortsatt kommunikation med de unga. Därför är det viktigt att det sätts större vikt på hur man bemöter elevers olika utmaningar och belastningar redan i lärarutbildningen, också utanför ramen för inläring. Känslan över hur man blivit bemött stannar kvar i kroppen många år efter att utbildningen tagit slut. Det märktes tydligt i intervjusituationen där informanterna väldigt ingående kunde återge detaljer i möten med skolpersonalen. Det krävs väldigt lite för att bemöta positivt och professionellt, ibland bara en kopp kakao.

Eftersom dessa ungdomar är i riskzonen för avhopp i övergången till följande utbildning, lyfts frågan på vilket sätt dessa ungdomar skulle kunna stödas under skoltiden för att främja deras framtid och självständighet. Speciellt gymnasiets atmosfär upplevdes väldigt olika av informanterna. Det föder tanken om hur jämlika våra skolor är gällande stöd och inkludering? Ifall en del skolor sopar problemen under mattan för att visa en fasad som attraherar sökanden, kan det då garanteras att alla får lika möjligheter till stöd och rätt till att trivas i skolan? Resultatet visar att det behöver möjliggöras att diskussioner om exempelvis psykisk hälsa får ett större utrymme i läroplanen, och vidare studier skulle ha möjlighet att öppna upp för i vilket skede av grundskolan det vore lämpligt med dessa diskussioner.

I intervjuerna använde informanterna ord som elevhälsan, skolan och "dem" i diskussionen om att oftare få möjlighet att diskutera sina utmaningar och belastningar. Idag utförs en hälsogranskning per år i grundskolan samt på årskurs ett i gymnasiet. Utöver det utförs en mer ingående granskning på årskurs ett, fem och åtta (THL, 2021). På femte klassen delas en enkät ut som barnet i förväg skall fylla i, där det frågas: "Finns det något som du oroar dig för eller som du är rädd för just nu? Något som till exempel gäller dig själv, ditt kompisgäng, skolan, familjen eller hemmet. Vad?" (THL, 2013). Att informanterna uttrycker en önskan om rutinmässiga hälsokontroller för alla, trots att de redan är rätt omfattande är intressant. Det tyder på att det finns ett behov av något som den nuvarande hälsogranskningen inte ger. Det kan hända att de rätta frågorna inte ställs eller det är så som studiens resultat visar, att unga inte känner för att diskutera känsliga saker utan ett långsiktigt, förtroendefullt bakgrundsarbete. Därför är risken stor att de som har det största behovet av stöd inte svarar på enkäten.

Avslutningsvis kan konstateras att psykisk ohälsa har varit det vanligaste hälsoproblemet hos unga de senaste åren (THL, 2019). Covid-19 har förändrat vardagen för de flesta. Tidigare studier har visat, att då ungdomar som befinner sig i en utsatt situation uteblir från skolan ses det som en riskfaktor för marginalisering (Nordenfors et al., 2014). Unga omsorgsgivare befinner sig i en utsatt position redan från tidigare, och distansstudier under den pågående pandemin gör dem till en utsatt grupp som behöver uppmärksammas ännu mer, speciellt de för vilka skolan är en plats för återhämtning.

Det finns få omfattande studier om unga omsorgsgivares skolvardag i dagens läge, och Finland är fortfarande i startgroparna gällande forskning om själva fenomenet unga omsorgsgivare. Detta skall inte ses som en brist, utan som en möjlighet till att öppna upp för nya infallsvinklar och utgångspunkter inom ett relativt outforskat forskningsområde. Som tidigare nämndes, så borde eleverna enligt läroplanen för den grundläggande utbildningen "känna att hen får stöd för lärande och välbefinnande" (Utbildningsstyrelsen, 2014, s.13). Studiens resultat tyder på ett behov av vidare forskning om på vilket sätt elevhälsan i de finländska skolorna borde utvecklas för att de unga omsorgsgivarna skall *känna* att de får det stöd de behöver för att öka välbefinnandet i skolan och på fritiden. Detta stöds av THL:s undersökning som visar att endast 55 % av flickorna (både med och utan ökat ansvar) i åttonde och nionde klass upplevde att de kunde dela med sig av sina utmaningar under hälsogranskningen (THL, 2019).

Den moderna barndomsforskningen samt läroplanen för den grundläggande utbildningen uppmuntrar till att de unga skall få vara delaktiga i de beslut som berör dem

själva (Cooklin, 2010; Utbildningsstyrelsen, 2014). Detta är viktigt att ta i beaktande både i planeringen av det pedagogiska arbetet och vad gäller planering av elevhälsans insatser. Även ett mer ingående utforskande om huruvida det är omsorgsrollen i sig som påverkar exempelvis skoltrivseln, eller om det finns andra faktorer som inverkar, skulle bidra till en djupare förståelse för unga omsorgsgivares skolvardag. Eftersom informanterna upplevde speciellt gymnasiets atmosfär väldigt olika, skulle även en undersökning om hur elevvården arbetar inom olika skolor kunna gynna unga omsorgsgivare. För att garantera alla ungdomar lika möjlighet till stöd, krävs att alla skolor implementerar lagen om elev- och studerandevård på samma sätt.

Studiens informanter upplevde att de hade lätt för att lära sig och utexaminerades från grundskolan. Alla informanter som utexaminerats studerade vidare efter grundskolan. Därför måste tas i beaktande att studiens resultat skulle ha sett annorlunda ut med ett mer mångsidigt sampel. Studien tar inte heller i beaktande olika familjemodeller och kulturella skillnader där synen på barn och barndom kan se annorlunda ut. Studiens sampel är litet men ändå stort med tanke på tidigare studiers sampel och med tanke på att detta är ett individuellt arbete utan ett forskarnätverk i bakgrunden.

Den viktigaste orsaken till att både skola och samhälle behöver bli medvetna om de unga omsorgsgivarna, är för att de unga ofta själva inte vet om att de bär på ett ansvar. Ett ansvar som för stort för dem att bära i det här skedet av livet, ett ansvar som borde bäras av vuxna.

Litteraturförteckning

- Aldridge, J. & Becker, S. (1993). *Children who care: Inside the World of Young Carers*. Loughborough: Loughborough University.
- Banks, P., Cogan, N., Riddell, S., Deeley, S., Hill, M. & Tisdal, K. (2002). Does the covert nature of caring prohibit the development of effective services for young carers? *British Journal of Guidance and Counselling*. 30(3), 229-236
- Barry, M. (2011). 'I realised I was not alone': the views and experiences of young carers from a social capital perspective. *Journal of Youth Studies*, 14(5), 523-529.
- BBC News. (2013). Young carers; Quarter of a million children provide care for others. Hämtad från: <https://www.bbc.com/news/education-22529237>
- Becker, S. (2000). Young Carers. i M. Davies (Red.), *The Blackwell Encyclopedia of Social Work* (s. 378). Oxford: Blackwell.

- Becker, S. (2007). Global perspectives on children's unpaid caregiving in the family: Research and policy on 'young carers' in the UK, Australia, the USA and Sub Saharan Africa. *Global Social Policy*, 7(1), 23-50.
- Bolas, H., Van Wersch, A. & Flynn, D. (2007). The well-being of young people who care for a dependent relative: An interpretative phenomenological analysis. *Psychology & Health*, 22(7), 829-850.
- Boyce, W.T. (2019). *The Orchid and the Dandelion. Why Some Children Struggle and How All Can Thrive*. New York: Knopf.
- Bourdieu, P. (1986). "The forms of Capital". i J. Richardson (Red.) , *Handbook of Theory and Reaserch for the Sociology of Education* (ss. 241-258). Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Reasearch in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Buckingham, D. (2008). Introducing Identity. i D. Buckingham, & D. Buckingham (Red.), *Youth, Identity and Digital Media* (ss. 1-22). Cambridge: The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation Series on Digital Media and Learning.
- Byng-Hall, J. (2008). The significance of children fulfilling parental roles: implications for family therapy. *Journal of Family Therapy* 30(2), 147-162.
- Carers Trust, (2020). 2020 Vision: Hear me, see me, support me, and dont't forget me. The impact of Coronavirus on young and young adult carers in Scotland, and what they want to do next. Wales: Carers Trust Scotland
- Cass, B., Smyth, S., Hill, T., Blaxland, M. & Hamilton, M. (2009). *Young carers in Australia: understanding the advantages and disadvantages of their care giving*. Canberra: Australian government: Department of Families, Housing, Community Services and Indigenous Affairs.
- Coleman, J.S. (1994). *Foundations of social theory*. Cambridge, Mass: Belknap Press of Harvard University Press
- Cooklin, A. (2010). 'Living upside down': Being a young carer of a parent with mental illness. *Advances in Psychiatric treatment*, 16(2), 141-146.
- Cronström, S. (2003). *Dansa med träben*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Cunningham, L., Shochet, I., Smith, C. & Wurfl, A. (2016). A qualitative evaluation of an innovative resilience-buildning camp for young carers. *Child & Family social work*, 22(2), 700-710.
- Dearden, C. & Becker, S. (2002). *Young Carers and Education*. London: Carers UK.
- Dearden, C. & Becker, S. (2004). *Young Carers in the UK: The 2004 Report*. London: Carers UK.
- Dumont, M., Provost, M.A. (1999). Resilience in adolescents: Protective role of social support, coping strategies, self-esteem and social activities on experience of stress and depression. *Journal of youth adolescence*, 28(3), 349-369

- Earley, L. & Cushway, D. (2002). The Parentified Child . *Clinical Child Psychology and Psychiatry* , 7(2), 163-178.
- Eley, S. (2004). 'If they don't recognise it, you've got to deal with it yourself: gender, young caring and educational support'. *Gender and Education*, 16(1), 65-75.
- Eriksson, C. & Domsgaard, M. (2020). Att mäta och värdera psykisk ohälsa bland ungdomar - om vägval, svårigheter och ofullständig kunskap. *Socialmedicinsk tidskrift*, 5-6, 743-759.
- Evans, K. (2002). Taking control of their lives? Agency in young adult transitions in England and new Germany. *Journal of Youth Studies*, 5(3), 245-269.
- Forskningsetiska delegationen (2013). *God vetenskaplig praxis och handläggning av misstankar om avvikelser från den i Finland*. Hämtat från: <https://tenk.fi/sv/anvisningar-och-material/GVP-anvisningarna-2012>
- Gough, G. & Gulliford, A. (2020). Resilience among young carers: Investigating protective factors and benefit-findings as perceived by young carers. *Educational Psychology in Practice*, 36(2), 149-169.
- Hamilton, M. & Adamson, E. (2013). Bounded agency in young carers'lifecoursestage domains and transitions . *Journal of Youth Studies*, 16(1), 101-117.
- Hjern, A., Berg, L., Rostila, M. & Vinnerljung, B. (2013). *Barn som anhöriga: Hur går det i skolan?* Kalmar: Nationellt kompetenscentrum anhöriga.
- Holland, J., Raynolds, T. & Weller, S. (2007). Transitions, Networks and Communities: The Significance of Social Capital in the Lives of Children and Young People. *Journal of Youth Studies*, 10(1), 97-116.
- Hughes, N., Locock, L. & Ziebland, S. (2013). Personal identity and the role of 'carer' among relatives and friends with multiple sclerosis. *Social Science & Medicine*, 96(C), 78-85.
- Hwang, P., Lundberg, I. & Smedler, A. (2012). *Grunderna i vår tids psykologi*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Jackson, S. & Martin, Y. (1998). Surviving the care system: Education and resilience. *Journal of Adolescence*. 21(5), 569-583.
- Johansson, M. (2009). Forskares ståndpunkt i den fenomenografiska forskningen, ett försök att formulera en egen position. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 14(1), 45-58.
- Kagitcibasi, C. (2002). Cross-cultural Perspectives on Family Change. i O. E. Liljeström R., *Autonomy and Dependence in the Family*. Istanbul: Swedish Research Institute in Istanbul.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

- Lackie, B. Trauma, invisibility, and loss: Multiple metaphors of parentification. I Chase, N. D. (Ed.), *Burdened Children: Theory, Research and Treatment for Parentification*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Laine, K. (2005). *Minä ja me muut sosiaalisissa verkostoissa*. Keuruu: Otava.
- Lee, T.Y., Cheung, C.K. & Kwong, W.M. (2012). Resilience as a positive youth development construct: A conceptual review. *The Scientific World Journal*, 2012, 390450
- Lefevres, M. (2010). *Communicating with children and young people, making a difference*. Bristol: The Policy Press.
- Majala, J. & Hjulberg, M. (2020). Miten korona vaikutti nuorten hyvinvointiin. *AMK-Lehti/UAS Journal, Journal of Finnish Universities of Applied Sciences*.
- Masten, A. (2011). Resilience in children threatened by extreme adversity: Frameworks for research, practice and translational synergy. *Development and psychopathology*, 23, 141-154.
- Masten, A.S. & Reed, M-G.J. (2002). Resilience in Development. i C. L. Snyder, *Handbook of Positive Psychology* (ss. 74-86). New York: Oxford University Press.
- Masten, A. & Tellgen, A. (2012). Resilience in developmental psychopathology; Contributions to the Project Competence Longitudinal Study, 24, *Development and Psychopathology*, 24(2), 345-361.
- Masten, A., Best, K., & Garmezy, N. (1990). Resilience and development; Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology* 2, 425-444.
- Mc Andrew, S., Warne, T., Fallon, D. & Moran, P. (2011). Young, gifted and caring: A project narrative of young carers, their mental health, and getting them involved in education, research and practice. *International Journal of Mental Health Nursing*, 21(1), 12-9.
- Minuchin, S., Montalvo, B., Guerney, B.G., Rosman, B., Schumer, F. (1967). *Families of the slums*. New York: Basic Books.
- Merry, S.N., Hetrick, S.E., Cox, G.R., Brudevold-Iversen, T., Bir, J.J. & McDowell, H. (2012). Cochrane Review: Psychological and educational interventions for preventing depression in children and adolescents. *Evidence-Based Child Health; A Cochrane Review Journal*, (12), 1409-1685
- Moore, T. (2005). Young carers and education, identifying the barriers to satisfactory education for young carers. *Youth Studies Australia*, 24(4), 50-55.
- Moore, T. M. (2007). We're all in this together: supporting young carers and their families in Australia. *Health & social care in the community*, 15(6), 561-568.
- Moore, T., McArthur, M. & Morrow, R. (2009). Attendance, achievement and participation: Young carer's experiences of school in Australia. *Australian Journal of Education*, 53(1), 5-18.

- Nenonen, T., Heino, M., Hedman, L. & Klemetti, R. (2020). *Lapset ja nuoret perheenjäsenten hoi- vaajina. Kouluterveyskyselyn 2019 tuloksia. Tutkimuksesta tiiviisti 24/2020*. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Hämtat från: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140414/URN_ISBN_978-952-343-548-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Newman, T., Blackburn, S. (2002). *Transitions in the Lives of Children and Young people*. Edinburgh: Scottish Executive Education Department.
- Nordenfors, M., Melander, C., & Daneback, K. (2014). *Unga omsorgsgivare i Sverige*. Stockholm: Nationellt kompetenscentrum anhöriga.
- Paju, P. (2018). Onko Suomessa nuoria hoivaajia? *Lastensuojelun Keskusliitto*. Hämtat från: <https://www.lskl.fi/blog/onko-suomessa-nuoria-hoivaajia/>
- Putnam, R. (2002). *Bowling alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Rivet-Duval, E., Heriot, S. & Hunt, C. (2011). Preventing adolescent depression in Mauritius: a universal school-based program. *Child and Adolescent Mental Health*. 16(2), 86-91
- Smyth, C., Blaxland, M. & Cass, B. (2009). 'So that's how I found out I was a young carer and that I actually had been a carer most of my life'. Identifying and supporting hidden young carers. *Journal of Youth Studies*, 14(2), 145-160.
- Sommer, D. (2003). *Barndomsspsykologi, Utveckling i en förändrad värld*. Stockholm: Liber.
- THL. (2013). *Hälsoenkät för elever i femman*. Hämtat från Institutet för hälsa och välfärd: https://www.thl.fi/attachments/kasvunkumppanit/kouluterveydenhuolto/THL_5lk_opilas_SWE_lomake.pdf
- THL. (2019). *Hälsa i skolan 2019*. Helsingfors: Institutet för hälsa och välfärd. Hämtad från: <https://thl.fi/sv/web/thlfi-sv/forskning-och-utveckling/undersokningar-och-projekt/enkaten-halsa-i-skolan>
- THL. (2021, 23 mars). *Skolhälsovård - Barn, unga och familjer*. Hämtat från Institutet för hälsa och välfärd. Hämtat från: <https://thl.fi/sv/web/barn-unga-och-familjer/social-och-halsovardstjanster/elev-och-studerandevard/skolhalsovard>
- Trost. (2010). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Ungar, M. (2015). Practitioner review: Diagnosing childhood resilience- a systematic approach to the diagnosis of adaption in adverse social and physical ecologies. *Journal of child Psychology and Psychiatry*, 56, 4-17.
- Utbildningsstyrelsen. (2014). *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen*. Hämtat från Utbildningsstyrelsen: <https://www.oph.fi/sv/utbildning-och-examina/grunderna-laroplanen-den-grundlaggande-utbildningen#851c6824>
- Warner, E. & Smith, R. (1992). *Overcoming the odds. High risk children from birth to adulthood*. Ithaca: Cornell University Press

- Warren, J. (2006). Young Carers: Conventional or Exaggerated Levels of Involvement in Domestic and Caring Tasks? *Children & Society*, 21(2), 136-146.
- WHO. (2013). *Mental Health Action Plan 2013-2020*. Geneva: World Health Organisation.
- WHO. (2021). *World Health organisation*. Hämtat från: <https://www.who.int/about/who-we-are/constitution>
- Yahav, R., Vosburgh, J. & Miller, A. (2005). Emotional responses of children and adolescents to parents with multiple sclerosis. *Multiple sclerosis*, 11(4), 464-468.

Bilagor

Bilaga 1. Intervjuguide

Bakgrundsfrågor:

- Kan du kort berätta hurudan din familjesituation såg ut då du gick i skolan? Fanns det någonting i din uppväxt som du kände att var annorlunda än hur dina kompisar hade det?
- Upplevde du att du har/hade ett större ansvar hemma än andra jämnåriga?
  - Hjälpte du till hemma och med vad i så fall?
  - Hur länge pågick det?
  - Under vilken period av din skoltid?

Relationer/att höra till gruppen:

- Hur ser/såg dina kvällar ut med tanke på fritidsintressen?
- Hur har det varit under din skoltid med vänner och vänskap?
- Hur förhåller sig dina kompisar till att din mamma/syster/pappa etc är/var sjuk?
- Har dina kompisar kommenterat dina föräldrar/syskons/anhörigas situation? (beror på vem man pratar med) följdfrågor
- Hur känns/kändes det att ta hem kompisar efter skolan? Om inga vänner: Hur tänker du att de skulle ha varit att ta hem någon kompis
- Har du någon du känner som är i en likande situation som du kan prata med?
- Hände det att du upplevde att du blev behandlad på nåt visst sätt på grund av... (utanför eller mobbad?)

Skolframgång:

- Minns du att din skolframgång skulle ha påverkas av ditt ansvar hemma? Följdfrågor.
- Känner/kände du att du kan koncentrera dig under skoldagen?
- Upplevde/upplever du att du har tillräckligt med tid för läxor?
- Vad betyder skolan för dig? **förklara först bakgrund till frågan**

Skolan:

- Vet/visste lärarna/kuratorn om att du har ett ansvar i hemmet?
  - Om ja- hur blev du bemött? Om nej- Om du själv skulle få bestämma, hur skulle du ha velat bli bemött?
- Finns det något som du skulle önska att lärarna skulle ta/ha tagit i beaktande gällande din skolgång (tex hemuppgifter?)
- Har det hänt att du valt att stanna hemma för att ta hand om någon hemma eller för att du inte ville lämna hen ensam? Om ja - Vad hände då?
- Hur tänker du/kommer du ihåg hur du tänkte kring att studera vidare, (annan ort?) utbytesstudier
- Skulle du velat att lärarna och kuratorerna kände till att du hade mycket att göra hemma? -om ja och nej, vad skulle vara ett bra sätt för dem att närma sig? -varför
- Upplever/upplevde du att skolan är öppen för olika människor med olika bakgrund (kulturell, familjesituationer etc)
- När du tänker tillbaka på din skolgång, är det något eller någon som gjorde att du trots omständighet orkade?
- Visste du vem i skolan du kunde vända dig till om du behövde hjälp/stöd?
  - Om du vände dig till någon, blev du tagen på allvar, kände du att du fick den hjälp du behövde?
  - Om inte, hur gick diskussionen, vad skulle ha krävts för att du skulle ha berättat.

Positiva aspekter:

- Upplever du att det här har påverkat dig som person också i en positiv bemärkelse? På vilket sätt..? Kan du förklara...?
- Har du lärt dig något som du uppfattar att andra i din ålder inte kan?
- Upplever du att dina erfarenheter har format dig på nåt sätt som person? Följdfrågor
- Är det något annat du vill tillägga som jag inte har frågat?

Annat om de passar in.

- Har du fått vara delaktig i diskussioner som berör dig och din familj?
- Har dina åsikter tagits på allvar och i beaktande (om man har haft några önskningar)

Bilaga 2. Följebrev

Forskning om unga omsorgsgivares skolgång

Hej!

Jag heter Eva Granholm och studerar allmän- och vuxenpedagogik vid Helsingfors Universitet. Jag skriver min pro gradu om unga omsorgsgivare och deras skolgång och skulle nu behöva hjälp med att hitta ungdomar över 16 år som kan ställa upp på en intervju kring detta ämne.

Unga omsorgsgivare hjälper, ger stöd och vårdar mer eller mindre regelbundet en närstående person i hemmet. Oftast är det frågan om en familjemedlem eller släkting som på grund av långvarig fysisk eller psykisk sjukdom, funktionsnedsättning, missbruk eller av annan anledning har ett ökat behov av hjälp. Uppgifterna kan variera från praktiska hushållssysslor, hjälp med påklädning och hygien till att se efter yngre syskon eller hjälpa till ekonomiskt. THL:s skolhälsoundersökning visade att av Finlands 8 - 9 klassister har 6% ett ökat ansvar hemma men ändå finns det väldigt lite forskning kring detta i Finland. Min forskning handlar om hur detta ansvar påverkar deras skolvardag, allt från motivation och energi till kompisrelationer.

Eftersom de här ungdomarna hittills är en väldigt osynlig grupp i vårt samhälle hoppas jag att ifall du känner till någon ungdom med ett ökat ansvar hemma, berättar om min forskning och hur viktiga just hens tankar och erfarenheter är för att skolan skall kunna stöda denna grupp ungdomar på bästa sätt i framtiden. Frågor som jag kommer att ställa är exempelvis *"Hur ser dina kvällar ut med tanke på fritidsintressen, hemläxor och annat?"* och *"vet lärarna/kuratorn om att du hjälper till mycket hemma?"*.

Intervjuerna tar ca. en timme och skulle ske nu på våren 2020 på en av eleven valbar plats, tex. I skolan, på ett café eller bibliotek. All information behandlas absolut konfidentiellt och unga över 16 år behöver inget tillstånd av föräldrar att delta.

Ifall det är något ni funderar på, kontakta mig gärna och vidarebefordra mina kontaktuppgifter till möjliga respondenter.

Tack på förhand och vänliga hälsningar

Eva Granholm

eva.granholm@helsinki.fi

0505647742

Handledare: Professor Gunilla Holm (gunilla.holm@helsinki.fi)

Tutkimus nuorten hoivaajien koulukäynnistä

Hei!

Olen Eva Granholm ja opiskelen aikuis- ja yleiskasvatustiedettä Helsingin Yliopistossa. Pro gradussani tutkin nuorten hoivaajien koulukäyntiä. Tarvitsisin nyt apua löytämään nuoria, yli 16 vuotta täyttäneitä, jotka haluaisivat osallistua haastatteluun aiheesta.

Nuoret hoivaajat auttavat, antavat tukea sekä hoivaa heidän läheisille ihmisille säännöllisesti. Yleensä kyse on perheenjäsenestä tai sukulaisesta, joka pitkäaikaisesta fyysisestä tai psyykkisestä sairaudesta, vammautumisesta, päihderiippuvuudesta tai muusta syystä, on avun tarpeessa. Tehtävät kotona voivat olla esimerkiksi käytännön kotitehtäviä, avunantoa pukeutumisessa tai hygieniassa. Nuori hoivaaja saattaa myös säännöllisesti hoitaa nuorempia sisarusiaan tai tukea perhettä taloudellisesti tekemällä töitä koulun ohella. THL:n suuri kouluterveystutkimus (2019) osoitti, että 6,3%:lla Suomen 8.-9. luokkalaisista on kohonnut hoivavastuu kotona. Silti tästä aiheesta löytyy erittäin vähän tutkimusta, varsinkin Suomessa. Tutkimukseni keskittyy käsittelemään sitä, miten hoivavastuu heijastuu nuorten kouluarkeen, motivaatioon, jaksamiseen ja kaverisuhteisiin.

Koska nämä nuoret ovat varsin näkymätön ryhmä meidän yhteiskunnassamme, toivoisin että voisit kertoa tutkimuksestani nuorille, joiden uskot kantavan hoivavastuuta. Juuri heidän kokemuksensa ja mielipiteensä olisivat erittäin tärkeitä, kun tutkimuksen tavoitteena on auttaa kouluja ymmärtämään nuorten hoivaajien haasteita koulun arjessa. Kysymykseni keskittyvät hoivaajan kouluarkeen, esimerkkeinä: ”Millainen on tyypillinen arki-iltasi, koulutehtävien, harrastusten, ja kaverien näkemisen osalta?” ja ”Kuinka hyvin opettajat ja kuraattorit tietävät, että autat paljon kotona?”

Haastattelut kestävät noin tunnin ja tapahtuvat tänä keväänä nuoren valitsemalla paikalla, esim. koululla, kahvilassa tai kirjastossa. Kaikki tiedot ja informaatio käsitellään luottamuksellisesti. Yli 16 vuotiaat eivät Eettisen neuvottelukunnan mukaan tarvitse huoltajan suostumusta haastatteluun osallistumiseen.

Arvostaisin, jos voisitte välittää yhteystietoni mahdollisille haastateltaville. Otathan rohkeasti yhteyttä, jos sinulla on kysyttävää.

Kiitos etukäteen ja ystävällisin terveisin

Eva Granholm eva.granholm@helsinki.fi 0505647742

Ohjaajat: Professori Gunilla Holm (gunilla.holm@helsinki.fi)